

HEDESELSKABETS TIDSSKRIFT

STJERNE-
PLAST-
DRÆNRØR

Nr. 15
10. decbr. 1964

Trametes-
problemet

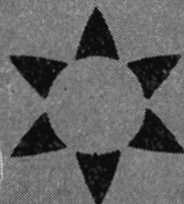
Da lyngkraven
forsvandt
omkring Viborg

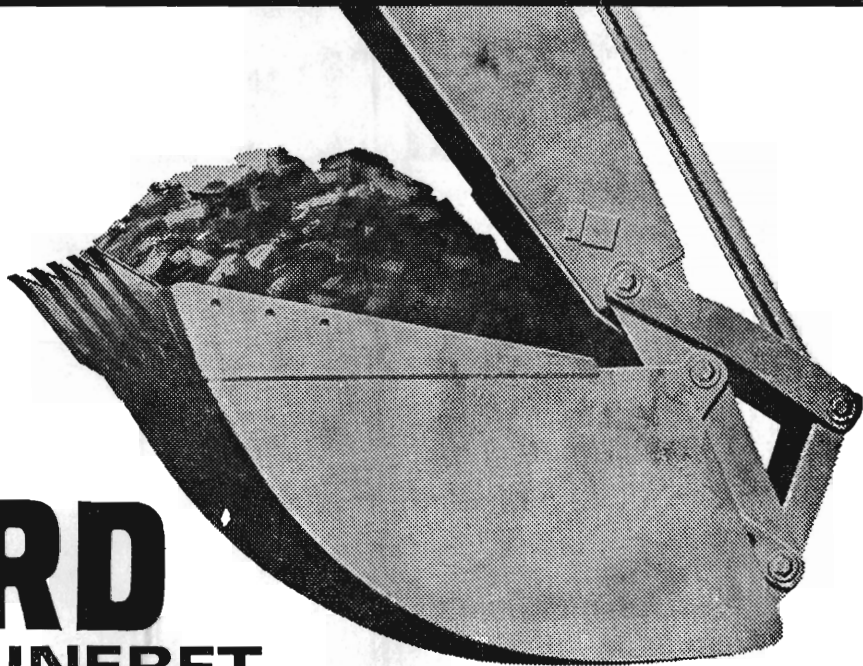
Litteratur

I få ord

85. årg.
Oplag: 18.600

A/S **DANSK RØRINDUSTRI**
FREDERICIA

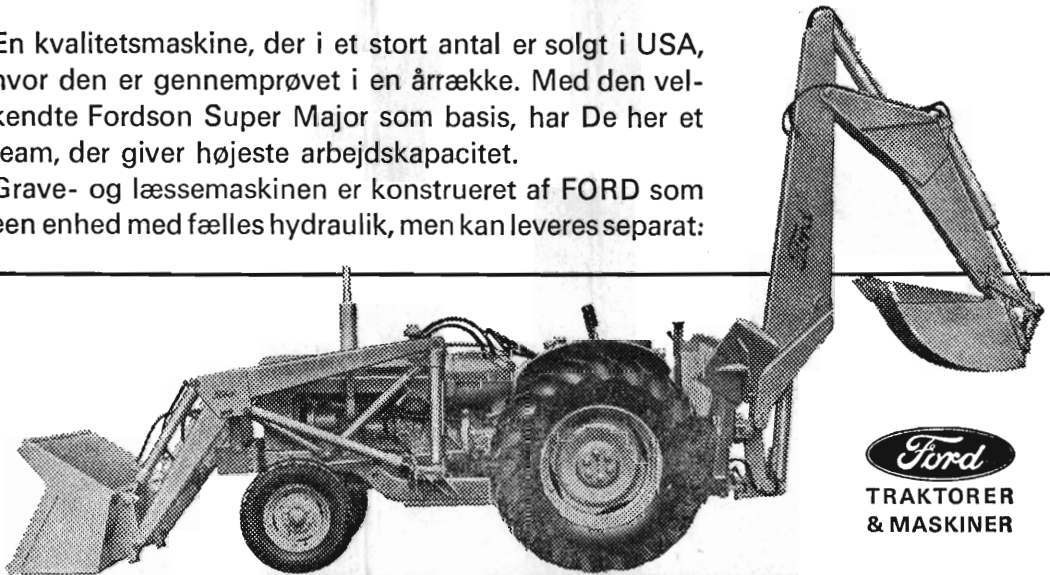

FORD KOMBINERET GRAVE- OG LÆSSE-MASKINE

En kvalitetsmaskine, der i et stort antal er solgt i USA, hvor den er gennemprøvet i en årrække. Med den velkendte Fordson Super Major som basis, har De her et team, der giver højeste arbejdskapacitet.

Grave- og læssemaskinen er konstrueret af FORD som een enhed med fælles hydraulik, men kan leveres separat:

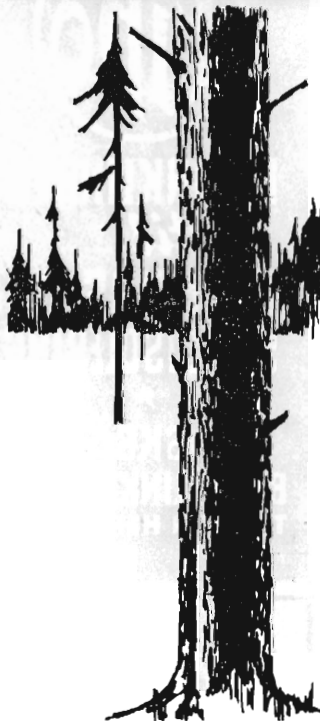
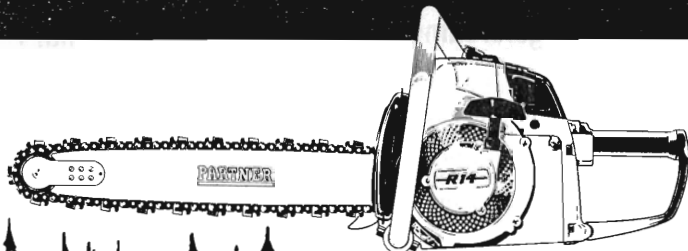

TRAKTORER
& MASKINER

TAL MED EN AUTORISERET FORD- OG FORDSON TRAKTORFORHANDLER OM EN DEMONSTRATION!

R14

Deres nye

PARTNER

LET

Partner R14 vejer kun 8.0 kg incl. sværd og kæde. Trods den lave vægt har den en fantastisk kraftig og pålidelig konstruktion. Alle R14 har kvistningsrulle og en omfattende værktøjsudrustning som standard.

STÆRK

Partner R14 med 4.7 HK (DIN) motor er markedets stærkeste letvægtsav. Den er ualmindelig hurtigskærende og slidstærk. Har perfekt balance og letter derfor arbejdet i alle stillinger.

SIKKER

Partner R14 har en grundig gennemprøvet konstruktion som garanterer sikker og økonomisk drift med bl. a. automatisk kædesmøring. Til Deres tjeneste står desuden en landsomfattende forhandler- og serviceorganisation

Forhandlere: **JYLLAND:** Otto R. Nielsen, Nr. Sundby - tlf. 34222 - Mek. N. C. Nielsen, Tvørup pr. Thisted - tlf. Vang 4 - Randers Værktøjsmagasin, Randers - tlf. 21777 - Horsens Værktøjsmagasin, Horsens - tlf. 26211 - Mek. Mikkelsen, Nr. Torv 2, Vejle - tlf. 1212
Andr. Petersen, Aabenraa - tlf. 23221 **FYN:** Harald Nyborg, Odense - tlf. 121249 **LOLLAND-FALSTER:** R. Jessens efft. Nykøbing F. tlf. 850011 **SJÆLLAND:** A. Larsens efft. Næstved - tlf. 720145 - Mek. Johs. Larsen, Toksværd - tlf. Toksværd 119 - L. Ulrichs Isenkram, Slagelse - tlf. 520001 - Glumsoe Isenkram A/S, Glumsoe - tlf. Glumsoe 73 - Einar Christensen, Ringsted - tlf. Ringsted 1050 - A. M. Bjørns efft., Holbæk - tlf. Holbæk 2100 - Jørgen Augsburg, Køge - tlf. Køge 2500 - Gylling-Folkmann, Jyderup - tlf. Jyderup 64 - Mek. Aksel Jacobsen, Snertinge - tlf. Snertinge 389 - O. Petersen & CO, Hillerød - 262322 - Mek. Kaj Nielsen, Gadevang pr. Hillerød - tlf. 266962 **BORNHOLM:** Scootercentralen, Rønne - tlf. 2176 **STOR-KØBENHAVN:** Forst & Jagthuset, Gl. Kongevej 119 - tlf. Hi 3030 - L. V. Erichsen A/S, Griffenfeldtgade 4 - LU 2550 - Carl I. Boeck, Gl. Kongevej 23 - CE 9196 - Johs. Fog, Hovedgaden 45, Lyngby - tlf. 871001.

HD udgave

RIMAS

„Gold Digger“

Nu i

grøftegraver type 200 H

... med
en hel
skovfuld
af fordele

Ringsted Jernstøberi & Maskinfabrik a/s - Telf.: (03615) 1848

Salgsspektører: Ing. H. Klausbo, Hornslet, tlf. 345
Gregers Nielsen Tlf. Ringsted 1592

Gottlieb Larsen, Tlf. Haderslev 2 5071
E. Lehn, Tlf. Glumsø 386

Dansk Plantage- forsikringsforening

Det gensidige
forsikringselskab

tegner forsikring for *gen-
plantningsværdien* for nå-
letræsplantager overalt i
Danmark. — Indskud een
gang for alle 1 kr. pr. ha.

Årlig præmie og maksimi-
mumerstatning:

50 øre pr. ha	700 kr
75 » » »	1050 »
1 kr » »	1400 «

Vedtægter og indmel-
delsesblanketter ved hen-
vendelse til

FORENINGENS KONTOR
I VIBORG
Telefon 1340

Forsikrings- aktieselskabet National

tegner forsikring for *træ-
masseværdien* i nåletræs-
plantager overalt i Dan-
mark — den nødvendige
supplerende forsikring for
træmassens stadig vokse-
nde værdier

Alle oplysninger fås hos
Nationals hovedagenturer,
samtlige inspektorater el-
ler ved direkte henvæn-
delse til

HOVEDKONTORET,
Forsikringshuset,
Holmens Kanal 22,
KØBENHAVN K.
Telf. nr. C. 7565.

BETONKLINKER til HULMURS- OG STALDISOLERING

★
A/S FISKBÆK
BETONKLINKERFABRIK
TELEFON HERBORG 12

Drænrør
Mursten
Tagsten
Romadæk

Anebjerg Teglværk	Herning Teglværk
Bjødstrup Teglværk I/S	Højris Teglværk A S
Bøgild Teglværk	Lynghøjs Teglværk
Feldborg Teglværk	Lysbro Teglværk
De forenede Tegl- værker A/S	Paarup Teglværk
Gjern Teglværk	Vinderslevgaard Teglværk
	Visgaard Teglværk

TEGLVÆRKERNES SALGSKONTOR
SILKEBORG, a.m.b.a Torvet 14. Tlf. (0681) 1200

Hulkjærhus Planteskole

Rødkjærbro
Telefon Ans (0681) 25

Planter til
skov, læhegn og have

AEROLIT

DANSK SIKKERHEDSPRÆNGSTOF

Hedeselskabets Tidsskrift

Nr. 15

10. decbr. 1964

85. årg.

udgår 16 gange årligt og sendes til selskabets medlemmer. Annoncer bedes sendt til Hedeselskabets hovedkontor, Viborg. Annoncepris 70 øre pr. mm. Medlemsbidraget er enten årlig mindst 5 kr. eller en gang for alle mindst 100 kr. Redaktør: H a r. S k o d s b ø j. Redaktionsudvalg: Afdelingschef, skovrider B. Steenstrup (formand), afdelingschef N. Venov og distriktsbestyrer J. Alsted. Carlo Mortensens Bogtrykkeri, Viborg.

Indhold: Trametes problemet — Da lynkraven forsvandt omkring Viborg — Litteratur

Forsiden: Annonce for Stjerne Plastrør fra A/S Dansk Rørindustri, Fredericia. P. V. C.-plastrør med faste muffe, der samles ved indstikning — lette og bøjelige — kan samles over jorden derfor smalle grøfter.

Trametes-Problemet

Fra skovrider PAUL JENSEN, Nonneholt ved Mariager, har »H. T.« modtaget hosstående med anmodning om optagelse. Vi bringer indlægget uden kommentarer, men skal senere vende tilbage til det aktuelle spørgsmål.

Med Dr. agro. Yde-Andersens afhandling om Tramets (*Fomes Annosus*) er der foreløbig nået et resultat, der bringer os et skridt nærmere løsningen på bekæmpelsen af dette store og meget tabgivende problem for dansk nåletræproduktion.

Det årlige tab ved Trametssvampen andrager 15–20 millioner kroner.

Alle kan sikkert være enige om, at forskningen fremtidig må have langt gunstigere vilkår for at løse problemerne, end det nu er tilfældet, men det er ikke et enkeltmandsarbejde. Der må adskillige forskere i arbejde også omfattende bio- eller mikrokemikere.

Ser man på, hvad landbruget har opnået i bestræbelserne for at finde midler til bekæmpelse af de mange forskellige sygdomme, der angriber landbrugets afgrøder, må man erkende, at skovbruget er langt bagefter.

I Sverige, England, Tyskland og andre lande arbejder man også med Trametesproblemer. Måske var det en idé til overvejelse hos rette vedkommende, om man koordinerede forskningen i de lande, der har samme problemer som vi.

Enhver, der har med skov- og plantagedrift at gøre, kender det

triste syn, der møder en, når der kappes 1, 2, 3, 4 ja indtil 5 meter af et ellers godt tømmertræ. Det er den »skat«, man yder til Trametes. Forholdet er lige trist for arbejderne, funktionærerne og ejeren, men det er ejeren, der må bære det økonomiske tab.

Trametes-udvalget bør finde en indflydelsesrig personlighed, der med sin autoritet kan få de bevilligende myndigheder i tale.

For at få gang i tilvejebringelsen af større pengemidler finder jeg det naturligt, om skov- og plantageejere, store og små, i Jylland gik sammen for at skaffe penge.

Til en begyndelse kunne man f. eks. tegne sig for et mindre beløb. Blot 25 øre pr. årligt skovet kubikmeter tømmerdimension ville give et pænt beløb. Selvfølgelig kunne alle andre interesserede også tegne sig. Trametesskader forekommer jo overalt i Danmark.

Grunden til, at jeg nævner Jylland, er, at nåletræsarealerne og dermed Trametesskaderne i denne landsdel er de største, samt at vi her har det Danske Hedeselskab.

Hedeselskabet har gennem sine mange plantagedistrikter en nær forbindelse med en stor mængde plantageejere og gennem 100 år erhvervet en særstilling grundlagt på tillid og uegennytte.

Som en lille illustration af Trametesskadernes omfang skal jeg nævne, at jeg ved renafdrivning af 1 ha. ca. 50-årig rødgran fandt 25 % af den skovede vedmasse så angrebet af Trametes, at dette kvantum måtte aflægges i kasetræ og brænde. Den totale vedmasse var 250 m³. Det vil sige, at ca. 60 m³ måtte sælges til underpris (kasetræpris). Brænde er som bekendt for tiden usælgeligt. Som et yderligere minus kommer så den højere arbejdsløn på rm. effekter.

Dette vil sige, at i dette tilfælde noteres et tab på ca. kr. 3.000 pr. ha.

Når en hugst på 250 m³ kan give så stort et tab, som her anført, kan enhver regne ud, hvor meget han mister på et års hugst.

Det er muligt, at en skov eller plantage ikke overalt er lige stærkt angrebet af Trametes, så tabet af den grund kan blive mindre. Men Trametes breder sig hurtigt.

Selv om en ejer med 1000 m³ tømmerhugst skulle betale kr. 250,00 årligt til forskning for at finde bekæmpelsesmidler over for Trametes, er dette beløb i realiteten mer end beskedent i sammenligning med de tab, der nu må bæres.

Der findes mange plantage- og skovejere, der måske kun har en hugst på 20-50 m³ tømmer årligt. Men disse bør dog også være med, fordi mange bække små o. s. v. stadig er lige rigtigt.

Til forskningen kunne jeg tænke mig at stille det formål at finde ud af hvilke stoffer, Trametes ikke kan tåle. Kan det lykkes, må det være muligt at fabrikere det stof, der enten dræber Trametes eller hindrer dens udbredelse.

Som mange vil vide, finder man enkelte steder ca. 100-årige rødgranbevoksninger uden Trametesangreb, andre steder finder man stærke angreb af Trametes allerede i 30-35 års alder. I nogle bevoksninger kan der endda være enklaver, hvor der intet eller ihvertfald meget få Trametesangreb forefindes.

Forskerne behøver ikke at mangle arbejdsstof. Det vanskelige består måske i, at finde forskere, men de forskere, der er brug for, behøver ikke alle at være forstmænd.

Når jeg her gør mig til talsmand for, at private skovejere bør gå i spidsen for at skaffe pengemidler, er det af to grunde: Den ene, at staten p. t. næppe vil være særlig lydhør for at bevilge penge, den anden, at private plantage- og skovejere går foran med at skaffe penge til forskningen. Staten kan så ikke holde sig tilbage, da hele problemet også har en nationaløkonomisk side, og statens tab ved trametesangreb er store.

Jeg håber, at alle ejere af plantager og skove i Jylland vil slutte op om disse tanker, gør man det, kommer flere til fra landets andre egne.

Navnlig håber jeg, at Hedeselskabet vil yde sin medvirken. Hvor vidt spørgsmålet om at skaffe de fornødne penge til forskningen løses på den af mig foreslåede måde eller på anden vis er forsåvidt ligegyldigt, bare pengene kommer, og forskerne kan løse problemerne.

Jeg henstiller, at man forsøger at interessere kunstgødningsfabrikkerne, så de også yder bidrag. Skovbruget vil komme mere og mere ind på at bruge kunstgødning, selv om det aldrig bliver tilnærmelsesvis så store kvanta, som landbruget anvender. Finder man frem til det antistof, som forhåbentlig bliver resultatet af forskningens arbejde, vil det falde naturligt, at kunstgødningsfabrikkerne engageres i denne produktion. De fabrikker, der producerer de imprægneringsstoffer, der på flere områder anvendes mod svamp i træ, må også forventes at være interesserede.

Denne opfordring eller henstilling må naturligvis ikke på nogen måde opfattes som andet eller mere end en gammel praktikers syn på et problem, der årligt koster samfundet millionbeløb.

Hvis mit lille indlæg her kan medføre, at yngre kræfter tager energisk fat, så vort skovbrug får overtaget over Trametes, er min hensigt nået.

Nonneholt, Mariager, 17. november 1964.

Paul Jensen.

P. S. Selv om der er 3 svampe, der angriber på lignende måde, har jeg valgt at benævne dem alle under navn af Trametes.

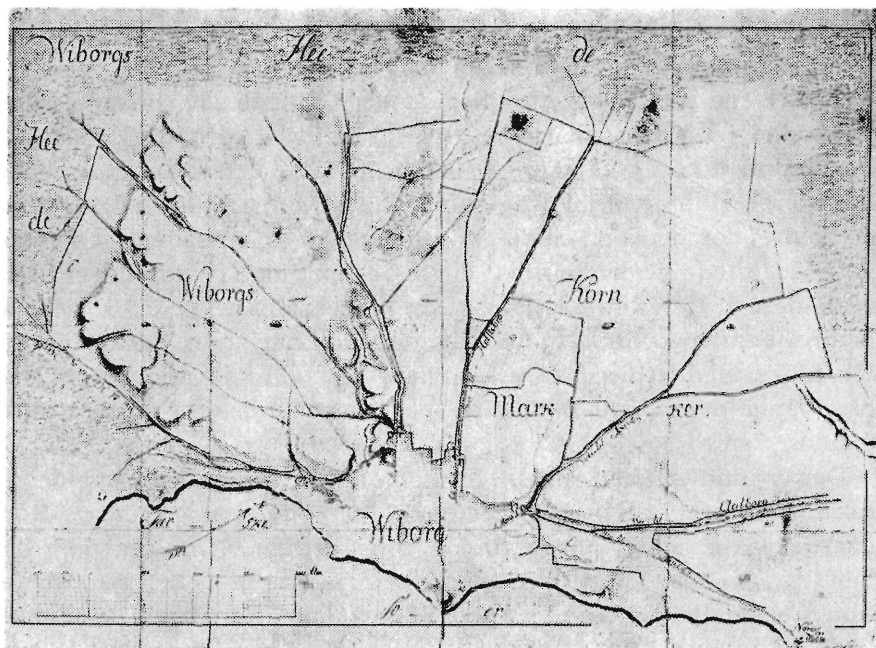
P. J.

Da lyngkraven forsvandt omkring Viborg af Har. Skodshøj

Viborg er ofte kaldt lyngens by og med rette. Endnu for godt 100 år siden, da Viborg arealmæssigt var Danmarks største by, lå der inden for dens grænser mere end 5000 tdr. land dækket af lyng. Byens plantager: Margrethelund, Neckelmann, Skrike, Undallslund, statsplantagen (det tidligere Bymandsris), Liseborg osv. eksisterede ikke. Det var rigtigt, når man talte om »den krave« af lyng, der lå lige ind til byens porte. Og drog man lidt længere ud, var man næsten straks inde i den endeløse hede. Syd på langs Hærvejen havde vi lyngen på den anden side Almind tæt ind til landevejen i store felter, der, jo længere man kom syd på, blev større og større. Vest på ved Møgelkjær begyndte heden, og allerede mellem Finderup og Vedhoved, altså langs det vejspor, der før 1857 var Holstebro landevej – hvis man kunne tale om landevej – gik heden over i Alheden, som ikke blot bredte sig mod syd, men fra Finderup også fortsatte nordpå på begge sider af Ravnstrupbækken, over Jegstrup og Rogenstrup og rundt om Viborg, dækkende de arealer, hvor nu de store plantager findes.

Fra 1867 findes en skildring af en rejse med hestekøretøj ud ad Mogensport ad Løgstørvejen helt op til Hessel på den anden side af Gjedsted. Skildringen af denne køretur er næsten uforståelig i dag. Fra Mogensport og til Skalsåen var det lyng og lyng, og på den anden side af Skals igen lyng næsten ubrudt til Gjedsted. Nordpå omkring Løvel så det ligedan ud, og fulgte vi den gamle landevej nordøst ud af Viborg og derpå drejede ind på den gamle Randers landevej, har alle hørt om Blichers skildring af den 3 mil lange Taphede øst for Viborg.

Blichers malende skildring af heden øst for Viborg skal vi dog tilbage til tiden før 1847, for at den gælder. På den tid oplevede viborgenserne nemlig, at den militært betonedede vejbygning var nået til Viborg amt, således at man det år begyndte udbygningen af den nye landevej, Randerslandevejen, dog kun fra Ørum og til den nuværende dæmning over søen. Fra Ørum måtte man endnu indtil 1854 dreje mod syd og ned til den gamle landevej til Randers, som man stødte til ved Skjerngård. Næppe var den nye vej stukket ud ind til Viborg, før opdyrkningen fulgte efter. Det hævdes, at allerede 3 år efter var næsten al hede forsvundet langs vejen, *Foulumbønderne* havde f. eks. solgt deres hede, flyttet gårdene ud eller ladet børnene tage fat på opdyrkningen, hvor de ikke selv kunne overkomme det.

*OverSIGTSKORT fra ca. 1785-90, der viser Viborg og omegn. Nederst øst.
Vejene ud fra byen er vist.*

Det er morsomt at kigge på et matrikulskort og stadigvæk at kunne konstatere, at matrikulsnumrene fortsætter i de oprindeligt matrikulerede parceller tværs over landevejen fra nord til syd.

Broen over søen, dæmningen, blev fuldført i 1852-53 som daværende ingeniørkaptajn Enrico Dalgas' første arbejde i Jylland. Den blev i øvrigt funderet med tusinder af knipper af enebærris, som blev hugget ude i Hald egeskov. Og inden Dalgas forlod Viborg for at flytte til Holstebro et par år efter, havde han også førte den nye Randersvej videre fra Ørum til Hammershøj. Det blev også ham, der projekterede den fortsatte nye landevej vestpå direkte over Ravnstrup - Hagebro til Holstebro og videre til Ringkøbing. I Viborg boede han i øvrigt i den første tid i det gamle hus, der nu er så smukt nybygget ud til Hans Tavsens Minde.

Vejbygningen og de erfaringer, Dalgas høstede herved, og ikke mindst den påvirkning, han fik i Viborg ved tilknytningen til daværende overretsprokurator G. Morville, blev den drivfjeder, der senere satte ham i gang som organisator af frugtbargørelsen af de jyske heder.

Men vi skal blive ved Viborg og se, hvordan det gik med Viborgs egne heder.

Det er en ganske interessant historie. Nok har man stadig talt om

lyngkraven, der endnu for 100 år siden omgav byen, men det har ikke været ensbetydende med, at der ikke forud var gjort forsøg på at sprænge kraven og få hederne opdyrket.

Allerede i 1739 berettes det, at Christian den 6. belønnede en landmand på Viborg mark for dygtigt udført hedeopdyrkning. Det har endnu ikke været muligt sikkert at fastslå, hvem denne mand har været. Han er formentlig den første i Danmark, der nogen sinde er hædret for hedeopdyrkning, og dengang var en sådan hæder noget, der løftede sin mand ud af dagligdagen. Siden er det blevet mere almindeligt. Det kgl. Landhusholdningsselskab begyndte i 1769 at hædre landmænd for »landboflid«, og siden har andre også fulgt efter, f. eks. med Hedeselskabets sølvbæger og »Mindeparken Kongenshus« med dens 1300 navne på hedesagens pionerer og fortjente mænd.

Der er imidlertid en rimelig formodning om, hvem den pågældende hedebonde har været. I 1739 begyndte den daværende ejer af »Nørsgaard« paa et opdyrkningsarbejde, efter at han havde fået kgl. bevilling til uden afgift at bygge »Catrinesminde« tæt ind til det senere Undallslund lidt syd for Skivevejen og opbryde så megen hede, han lystede. Det blev ikke til så forfærdelig meget, idet Viborg byes borgere protesterede. Byen ejede stort set hele heden, der senere, i 1815, matrikuleredes under ét, nr. 560, og at en enkelt mand frit skulle tage for sig af heden, ville byens borgere ikke finde sig i. De brugte selv heden, næsten alle byens borgere havde marktofter og drev landbrug, og heden gav billig brændsel og hyppigt også i nødår navnlig foder til får og ungdyr. Manden opgav bevillingen, og kun »Catrinesminde« blev stående med en beskeden opdyrkning omkring.

Det er sandsynligt, at det er denne mand, kongen har fået øje på og hædret. Engang får han nok også sin sten i Kongenshus – til ære for Viborg, at den første kendte hedeopdyrker var en viborgenser. Det var i øvrigt også i 1739, at Christian den VI viste sin vågnende interesse for hedeopdyrkning ved overalt i landet at efterspørge hedeopdyrkere og eksempler på hedeopdyrkning. Han fik meget lidt ud af det, men det var det forberedende arbejde til nedsættelse af den store hedekommission få år efter, der bragte *Justi* til Danmark – og også til Viborg, hvorfra han berejste hederne for senere at udarbejde den beretning med forslag til hedernes opdyrkning, som førte til kolonisationsforsøget under Frederik den V med »kartoffeltyskerne« ved Grønhøj og Haurdal.

Lad os så se, hvad vi kan finde ud af om Viborgs heder og markjorder. En del viden kan vi hente i Ursins bog fra 1844, men de egentlige og mest spændende ting ligger dog gemt i arkivalier i

CFP - OLIE

til Deres kædesav

CFP super chain oil

Forbedrer levetiden for Deres kæde og sværd. Pris pr. liter kr. 2,20

CFP super motor oil SAE 40

Garanteret uden skadelige additiver holder Deres motor ren, giver mindre slidtage og lettere start.

Pris pr. liter kr. 2,95

Carl F. Petersen

Telf. (0144) *Hildd 1392

Gasværksvej 9 - København V.

Forhandlere over hele landet

OREGON

KÆDER

Kvalitetskæder
til alle motorsave

Generalagent

Carl F. Petersen

Telf. (0144) *Hildd 1392

Gasværksvej 9 - København V.

Forhandlere over hele landet

AKTIESELSKABET

NORDISK BRANDFORSIKRING

ALLE ARTER FORSIKRINGER

GRØNNINGEN 25 - KØBENHAVN

FYENS LANDMANDSBANK

ODENSE

Vestergade 33 - Telf. 11 46 11

Aben 9½—12½ og 14—16, lørdag 9½—12½
Fredag til kl. 17. Udfører alle bankforretninger

Den Sjællandske Bondestands Sparekasse

Viborg Byes og Omegns Sparekasse

Telefon (0761) 1400 (4 lin.)

Set. Mathiasgade 68

Kontortid: Kl. 9—15

Lørdag: Kl. 9—12

Aftenekspedition:

Fredag kl. 18.30—20

Filialer:

Karup

Flyvestationen Karup

Mammen

Logstrup

AALBORG
AKVAVIT.

SILKEBORG BANK

AKTIEKAPITAL 2.250.000 RESERVER 6.605.000

20 inden- og udenbys afdelinger

Petersværk Betonvare-Industri

Nørresundby Telf. 2 10 55 (kalden 0 81)

Alt i betonvarer efter D. S. 400

Renseanlægget 'Ringtanken' (Dansk patent nr. 59820)

Husmandsbrandkassen for Danmark

Husmændenes ulykkes- og ansvarsforsikring

Nørre Voldgade 15

København K

Nivaagaard Teglværk

Nivaa telefon nr 9

Drænrør
Mursten
Teglblokke
Tentordæk

Dansk Brandforsikringselskab

VERMUND

af 1904

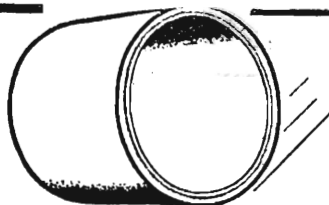
Gensidigt selskab

Bygninger og løsøre

Virkefelt over hele landet

Hovedkontor:

Banegårdsplads 4, Århus

**BETONRØR
BETONFLISER
BETONKANTSTEN**

VESTJYSK TRÆLASTHANDEL

VARDE BETONVAREFABRIK

HÅKON KUNØE — AAGE PEDERSEN — TLF. VARDE (052) *2 15 99

Skovtjære 0.433

Musetjære

Stødbrinol

Arbinol og Spangol

Rygsprøjter og Motor-
sprøjter

Diana Skovtjære

Orehoved . Telf. 96* & 119

Varde Bank

Esbjerg afdeling

Kongensgade 62 og
Fiskerihavnen

Viborg Papir- Comp.

Papir &
Papirvarer
en gros
Bogtrykkeri
Kontorforsyning

Set. Mathiasgade 31—33

Telefon Viborg (0761) 802—803

Vestjyllands Mergelforsyning

Andelselskab

*Udnyttelse af lokale lejer
og tilrettelægning af
mergelleverancer*

Moderne grab-materiel til rådighed

Levering af højprocentlig mergel fra egne lejer

Jordbrugskalk og pulveriseret kalk i fine kvaliteter

fra Hillerslev og Mjels kalkværker

Alle oplysninger og tilbud hos:

Trier Høj, formand, Vostrup, tlf. Lønborg (0721) 43

Karl Bloch-Nielsen, kasserer, tlf. Billum (0521) 66

Chr. Siersbæk, næstformand, tlf. Skjern (0721) 396

Landsarkivet, hvor gamle protokoller og dokumenter fra kommunens arkiv er opbevaret. Der er her et rigt felt at arbejde med for en lokalhistoriker. Viborg markjorders historie er i virkeligheden kun overfladisk kendt.

Ursin opgiver byens jorder til i 1844 at være knap 10.000 td. land, i 1861 er det mærkværdigvis udregnet til godt 10.000 td. land. Omkredsen er godt 5 mil. Hvor grænserne til nabokommunerne har været, stod der tidligere en del strid om, men Ursin gengiver i 1844 punkt for punkt, hvor skelstenene skulle stå, og siden har der ikke været rokket herved. Den berygtede Schinkel på Hald havde i sin tid været i strid med Viborg by om nogle områder ved Non Mølle. Ursin siger intet om, hvor store hederne er, men det skyldes antagelig, at man allerede, da han udarbejdede sin bog, var i gang med udstykning og opdyrkning. Fra 1861 findes derimod en opgørelse, der siger, at der da er 2100 td. land dyrket jord og 2320 tdr. land med græs og brakjord og ca. 800 td. land med skov og nybegyndte tilplantninger. Det vil altså sige, at der da har været et areal på mellem 5000 og 6000 td. land med hede, incl. moser og kær – næsten 3 gange så meget, som Kongenshus Mindepark i dag omfatter. Lyngkraven har været rigtig nok. I 1896 er der kun 393 tdr. land hede tilbage, og nu er der 1811 td. land med skov. Det er en helt enestående udvikling. Der har været fart på. Nu er der ingen hede tilbage bortset fra skrænter ved Vedsø, den sidste er forsvundet for ca. 30 år siden, vist nok nogle arealer nord for byen ved Loldrup.

Jordebogen fra 1878 over markjorderne giver et godt supplement til Ursins bog. Der meddeles her for første gang fuldstændige oplysninger om hvilke afgifter, der påhviler ejendomme, kommunen har afhændet. Med andre ord kan man her aflæse, hvad kommunen har solgt fra af markjorder og heder, og sammenholder man matrikulsnumrene med et fortrinligt kort fra 1882, kan man læse sig til meget og gætte sig til mere. Om man så gætter rigtigt, er jo ikke givet.

Matrikulsnumret 560 – d.v.s. stort set hele heden – har gået som en alt opslugende halvcirkel fra Rindsholm uden om og inden om Vindt Mølle – der har nr. 1 – videre vest og nord om byen og tager Nørrehede med øst for den gamle Hobro landevej.

På hele dette område lå der før 1844 næsten ingen bebyggede ejendomme. »Christiansminde« yderst mod »Møgelkjær« er vist som den eneste ejendom på Flors* kort fra 1789, der var et forarbejde til Videnskabernes selskabs kort. »Christianspris« er dog fra 1770 og »Engelsborg« fra 1776, og sådan findes der endnu nogle få ejendom-

*) Ditlef Flor udarbejdede et kort til ejeren af Hald. Kortet opbevares i Landsarkivet, men er ikke registreret i kortfortegnelse for Viborg.

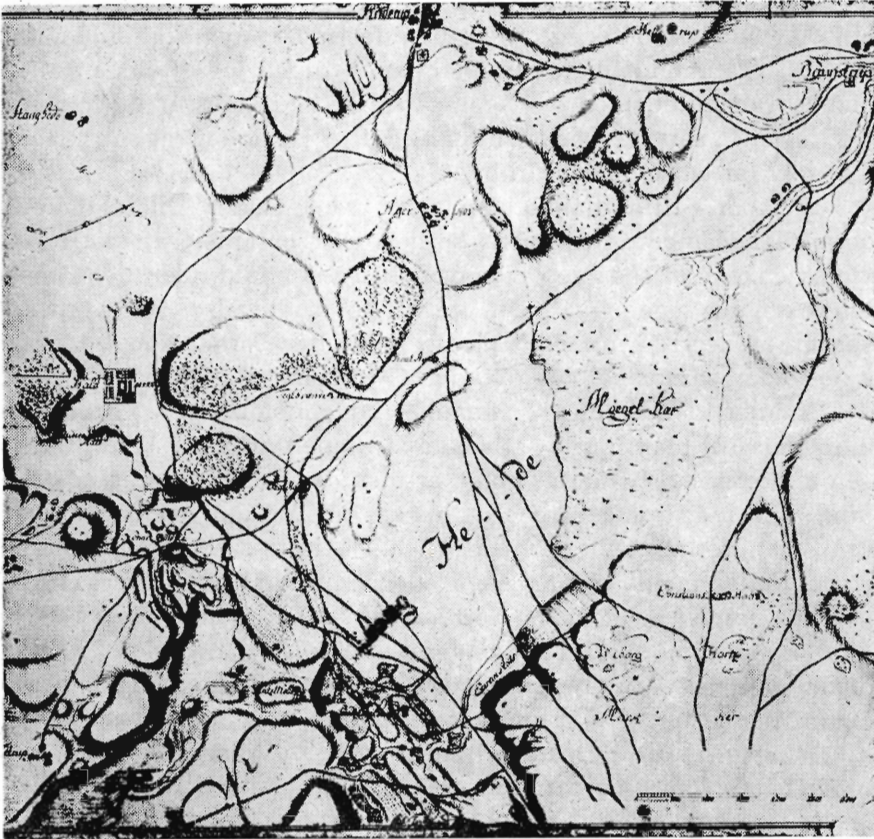
me. »Christianspris« og »Engelsborg« svarede henholdsvis 1 rigsdaler 80 skilling og 2 rigsdaler 64 skilling i årlige afgifter. Det fortæller lidt om, at man ikke regnede med store muligheder ved opdyrkning, og takserede heden tilsvarende lavt. Ca. 15 tdr. ld. øde jord lige uden for Mogensport og tilsvarende øde jord uden for Mikkelssport solgtes af kommunen i 1786.

Ser man på navnene på disse ældste udstykninger, falder det i øjnene, at de bærer navnet Christian med endelserne -dal, -lund, -eje, -lyst, -minde, -pris og -håb. Det er tænkeligt, at der har været tillagt disse hedeopdyrkere en kongelig understøttelse, og de så har kaldt deres ejendom op efter kongen, her altså Christian den VII, men det kan også være udslag af loyal kongehyldest i forbindelse med de store, samtidige landboreformer.

Den offentlige interesse om Viborg Markjorder er begyndt meget tidligt. I 1773 foreslår en borger, at der skal gøres anstrengelser for at dyrke kartofler i den, idet han anbefaler »poteters avl på den vidtløftige og dertil bekvemme sandige mark«. I 1805-11 drøftes på foranledning udefra markjordernes udstykning eller salg. Der er dog ingen interesse hos borgerne, det går jævnt og stilfærdigt, blot man kunne enes om at få gennemført en markfred, så afgrøderne kunne skærmes, indtil de var vel af marken. Der er stadig strid om, når »ævret skal opgives«, dvs. tidspunktet for ophør med tøjringen af får og småkreaturer. I 1829 dannes en »forening for markfred«, og for at forebygge misbrug af »lyngslæt og tørvegravning« vedtoges at sådant arbejde kun må forrettes af egne tjenestefolk eller daglejere i byen.

Borgerne vil dog godt have andel i markjorderne og heden, men de vil have den gratis. En mængde borgere er tilhængere af, at heden ganske simpelt skal udstykkes til grundejerne i byen, men reglerne, hvorefter dette skal ske, kan man ikke enes om eller finde frem til. Henvendelser til regeringen åbner mulighed for, at byen kan få spørgsmålet løst; blot de vise fædre vil fremkomme med et forslag til en ordning, så er regeringen indstillet på at vise imødekommethed.

I 1840 udsendte konsistorialråd og sognepræst i Hjerminde-Lee, H. Bjerregaard (morfader til landbrugsminister Anders Nielsens hustru) »Endnu et opråb til træplantning«, hvori der forekommer nogle interessante bemærkninger om interessen eller rettere den manglende interesse hos Viborg bys vise fædre for tilplantning af dele af hederne omkring Viborg. Nævnte pastor Bjerregaard havde allerede i 1828 udsendt et andet opråb for at skabe interesse for træplantning, men som det synes at fremgå af skriftet i 1840 mødt mere ligegyldighed og modstand end interesse. At han har taget sig opgaven og

Chr. Ditlev Flors kort fra 1789 med angivelse af Hald og omegn. Kortet er meget udførligt og nøjagtigt opmålt. Findes i Landsarkivet i Viborg. Nederst øst.

sagen meget stærkt an, fremgår af den kendsgerning, at han »nød kongelig understøttelse« til uddeling af gratis træplanter.

Det hedder således i det lille skrift: »Men imedens flere af vore kjøbstæder have således søgt forskønnelse ved træplantning, have der været de, f. eks. vort stifts hovedstad Viborg, der som det måtte synes, næsten i ingen henseende har villet afgive sig med det samme.

Da denne byes borgerrepræsentanter og borger for et par år siden ikke indlade sig på at gjøre et lån for at kolonisere eller bebygge en del af den byen tilhørende ikke mindre end henved 5000 tdr. land store hede, der næsten ene afbenyttes til tørveskjær og lyngslæt – foreslog jeg i offentlige blade et forsøg, hvorved intet var at vove, men itiden meget at tjene, især hvis man fortsatte det og efterhånden i det større. Jeg ville nemlig, at man for det første skulle blot gjøre prøve med nåletræsplantning på 10 tdr. land, for, når dette forsøg, hvorom der ikke letteligen kunne være nogen tvivl, lykkedes, da årligen at medtage et lignende, eller, som sagt, større areal.

Jeg anslog hele bekostningen ved 10 tdr. lands beplantning idet-højeste 150 rigsdalere, og da jeg i en del år har nydt kgl. understøttelse til gratis uddeling af træplanter, så tilbød jeg ej alene de fornødne træplanter, men da sagen så særdeles interesserede mig, var jeg, for at få samme igang, villig, til det første anlæg, at abonnere mig selv for en femtedel af hin sum.

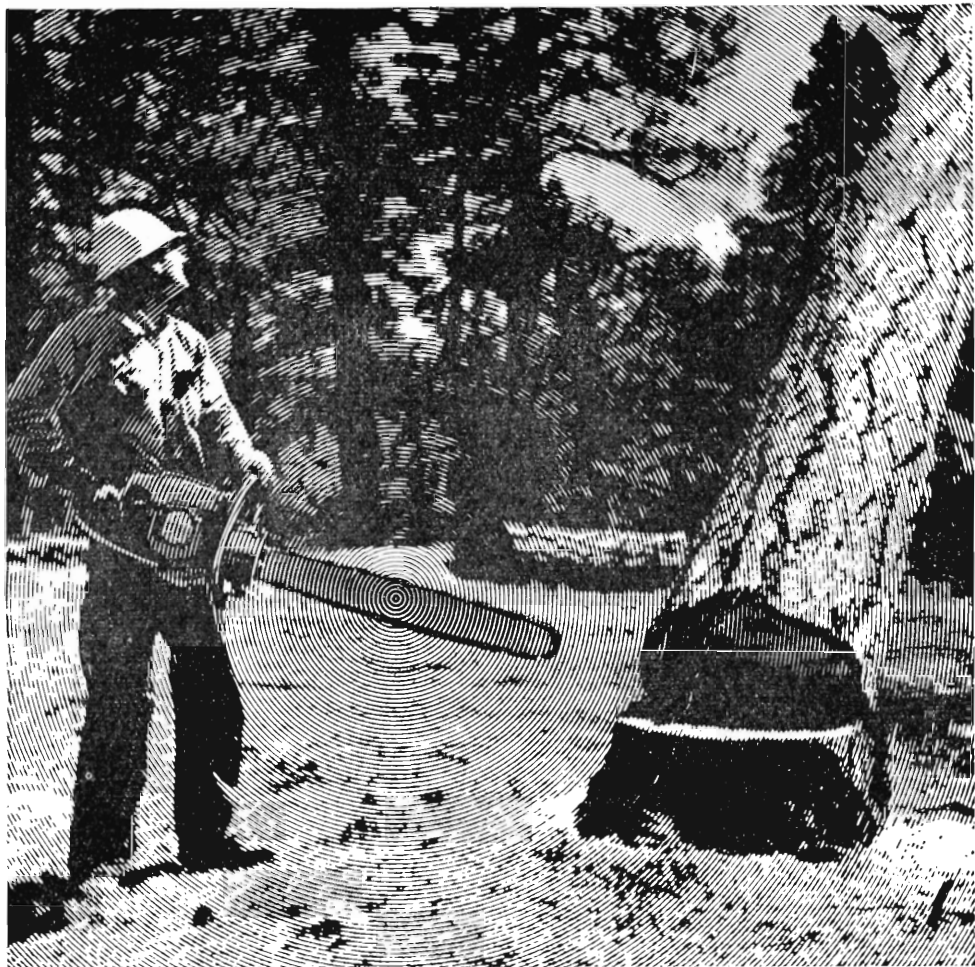
S. T. Hr. Stiftamtmand, kammerherre og ridder Ahlefeldt-Laurdesangående mødte hos byens borgerrepræsentanter, af mangel på vig skjenkede et sådant plantningsforsøg sit bifald, men hans ønske interesse for sagen, ikke den velvillige modtagelse, som lignende ønsker af herrer amtmænd havde mødt hos borgerskabet i andre købstæder, såsom Aalborg, Randers, Nykøbing og Thisted.

Imidlertid udstedte hr. kammerråd amtsforvalter *Morville* en indbydelse til plantning på et andet sted, men med lige held. Endelig ønskede hr. stiftamtmanden, at man dog ved plantning og fredning ville idet mindste søge at hjælpe lidt på det byen tilhørende krat, men hermed ville man lige så lidt befatte sig. Og nu, hvad om I, som forhen meldt, plantede og fredede i hin tid bygmandsris og skaberkrat, imens de dengang forhåndenværende gamle svære skove gjorde plantning mindre nødvendig – kunne efter henimod 300 år se op, nu da hine skove ere forstørstedelen forsvundne, og nødvendigheden af plantning er så erkjent trængende – og kunne forestille eder hint stakkels krat, der er den sidste rest af Viborg Skov, ret som råbende til Viborg borgere om redning fra aldeles undergang og råbende forgjæves – hvad ville I da tykkes.»

Den fredning af Bymandsris og Skaberkrat, som hr. Bjerregaard hentyder til i de sidste linier, er en befaling af Kong Frederik den 2. til Viborg By, år 1573, hvori det hedder, at efterdi kapitlet og magistraten i denne by havde ladet ympe (plante) og opfrede tvende kratte, Bymands Riis og Skaberkrat, og der var forhåbning om, at det med tiden kunne blive skov, da måtte ingen deri hugge uden kapitlets og magistratens tilladelse.

Hans Bjerregaard skitserer i 1838 i Overskous blad »Dagen« et direkte forslag om tilplantning af Viborg heder med 20 tdr. ld. om året. Han nævner, at det kunne gøres meget billigere i Viborg end det var gjort i Aalborg.

I 1834 kom der skred i problemet om byens heder. Der var da fremkommet et påbud om, at landets byer ikke længere inden for byområdet må have stråtækte ejendomme! Påbudet herom indskærpes, og så vågner en kreds af borgere. Vistnok med herredsfoged *Bülow* i spidsen meddeles det i en skrivelse, »at flere borgere måtte ønske at udflytte, da de ikke har råd til at gennemføre tegtag, hvor-

VÆLG EN HVILKENSOMHELST MOTORSAV
 . . . OREGON-SAVKAEDE, SVAERD OG DRIV-
 HJUL VIL FORBEDRE DENS KAPACITET.

Overalt påstår skovarbejdere, at intet kan måle sig
 med OREGON-kaeder, svaerd og drivhjul, når de
 vil opnå et jævnt savearbejde uden unødvendige
 ophold.

Denne overlegne ydeevne skyldes den uover-
 trufne kvalitet, som er indbygget i alle OREGON

produkter af OMARK, verdens største Fabri-
 kant af motorsavkaeder.

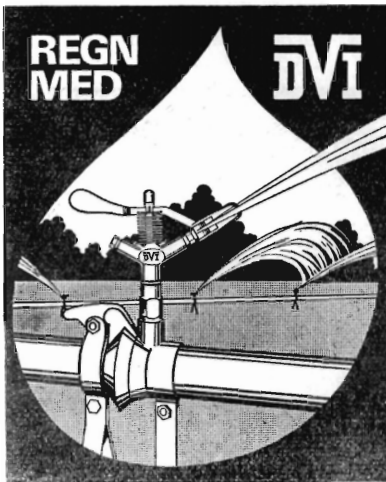
Få maximum kapacitet og fortjeneste ud af Deres
 motorsav. Spørg efter OREGON-produkter hos
 Deres forhandler—og De vil købe det bedste.

OREGON MICRO-BIT, MICRO-GUARD, CHIPPER-KAEDE
 OREGON SAVSVAERD — OREGON DRIVHJUL
 OREGON FILE OG VEDLIGEHOLDELSVAERKTOJ

OMARK INTERNATIONAL, LTD.

2100 S.E. MILPORT ROAD, PORTLAND, OREGON, U.S.A.
 ARENT JANSZON ERNSTSTRAAT 731, AMSTERDAM ZUID, HOLLAND
 FABRIKKER I DE FORENEDE STATER, KANADA, SVERRIG, AUSTRALIEN

VANDINGSANLÆG

Ønsker De?

- Gennemført kvalitet
- Lette og stærke rør
- De hurtige og robuste koblinger
- Sprinklere der vander jævnt
- Sagkyndig og reel projektering
- Anlæg, hvortil reservedele hurtigt kan skaffes,
- fordi det er dansk arbejde —

henvend Dem
om brochure
og tilbud

DANSK VANDINGS INDUSTRI

Snoghøj pr. Fredericia tlf. (059) 51111 Erritsø 211

Sparekassen

for

Svendborg og Omegn

**PETERSEN &
PEDERSEN**

VIBORG

Telefon 195 og 1325

Alt i elektricitet

Stort, farveillustreret
katalog
sendes gratis
på forlangende

Frøavlscentret

HUNSBALLE

Telf. Holstebro (0741) 533

Frøavl og frøhandel

A/S Skive Grundlagt 1896
Markfrøkontor
Telefon Skive (0751) 94
FRØAVL FRØHANDEL

**Herning Hede- &
Diskontobank**

10.30—12.30, 14.30—17.00

Telefon (0711) 5 - 273 - 720

Midtjyske Teglværkers Salgskontor S. m. b. a.

Alle størrelser i drænrør leveres
Telefon Viborg 1330

SKANDIA KALK^{A/S}

Kontor: Gug, tlf. Sdr. Tranders 147 (081-39600)

Jordbrugskalk fra værkerne i

Batum

Ferslev

Gug

Kaas

Visse

ERIK EMBORG

H. THEUT^{A/S}

CLOC

for udskiftningen ikke kunne gennemføres mere belejligt«. I 1835 holdes i januar en rådstuesamling af stemmeberettigede borgere for at drøfte, hvorledes Viborg bys betydelige hede bedre kan udnyttes, og nu går der kun kort tid mellem de offentlige indlæg og udtalelser om det store spørgsmål.

Den 29. juni 1844 nedsættes alle tiders løsning, en kommission om byens heder med herredsfoged *Eberlin* som formand og følgende som medlemmer: Skomagermester *C. Skive*, feldbereder *Cl. Handberg*, købmand (kardemager) *D. Philipsen**, købmand *Boye*, prokurator *Holm*, skomager *P. C. Handberg*, skomager *Philipsen*, gæstgiver *Møgelvang* og rebslager *Werring* – en alsidig og stor kommission.

For kommissionen oplyser *Eberlin*, at byens grundtakst er 203 rd., fordelt på 404 nr. Byens jorders hartkorn er 219 td., men kun 177 td. er skattepligtig. Skatterne fordeles med $\frac{3}{5}$ på grund, $\frac{1}{5}$ på næring og $\frac{1}{5}$ på hartkorn.

Inden kommissionen afslutter sine undersøgelser, kommer de første udstykninger. I 1845 sælger kommunen efter en vedtagelse ved en rådstuesamling af borgere »Bymands Riis« eller Viborg Krat med Krathuset til staten til tilplantning. I de gamle papirer står, at efter 1856 skal »det halve nettoprovenue« af hele det afståede terræn, ca. 610 tønder land, tilfalde kommunekassen. I 1856 var tilplantningen endnu ikke fuldført, og der var stadige driftsudgifter og underskud. Og omkring 1890 træffes en ordning med kommunen, så den helt giver afkald på nogen sinde at få del i eventuelle indtægter. Det kunne i dag godt dreje sig om penge.

I sin pjece »Et indlæg i hedesagen«, skriver *A. S. Ørsted* i 1869 om den 800 tdr. ld. store Viborg statsplantage, at den var anlagt på et areal, hvor 1–2 fod tyk stenal var udbredt under næsten hele arealet, så forholdene var ugunstige og alt andet end egnede for de forsøg med træarter og kulturmetoder, der blev anvendt. Kystfyr og alm. fyr mislykkedes, og på en vandring gennem »plantagen« havde man svært ved at finde træerne. En glædelig erfaring var der dog, idet man også ville finde et lille parti 10–12 fod høje friske grønne bjergfyr, der dannede en grel modsætning til de øvrige udgåede eller mosgroede dværge af træer.

Og på »Engelsborg« sad militærkirurgen *Hoff*. Gården var brændt for ham i 1844, men den skal opbygges, og forinden planerne lægges for byggeriet, vil han gerne have tildelt noget hede. Han har henvendt sig om det før, men nu vil han have endelig besked. En pris på 4 rigsdaler tilbyder han som rimelig – »betænkeligt ikke ubetin-
*) En anden borger, *C. Philipsen*, fik borgerbrev som urmager i 1824. Han var den første, der kørte »ajle« ud på sine enge ved søen (omkring Ibsgade nr. 30), hvilket byens borgere klagede over og kaldte »svineri«.

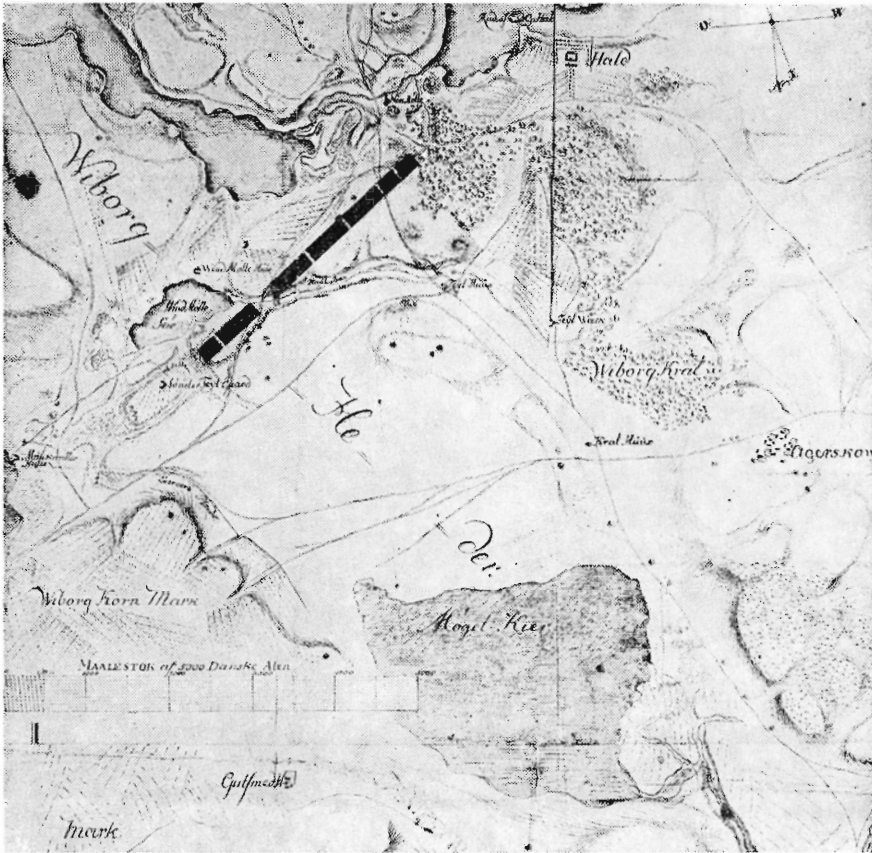
get at antage«, skriver han, og så vil han for den pris aftage 150 tønder land. Han tilføjer: »Jeg må endnu tillade mig at bemærke, at heden under de nuværende forhold år for år bliver forringet, især ved lyngtørvs skjæren, og at dette sker af personer, som ikke ejer en fodsbred jord af den, nemlig af de fattige her i byen og til dels af udenbyes. Det stykke, jeg attråer, henhører under den categorie, at det dels ved lyngtørvs skjæren og dels ved en mængde hulveje er blevet forringet – og det er en aldeles umulighed at sætte det i en sådan stand, at det kan lønne det derpå anvendte arbejde uden mer-gel, og den er, som bekendt, så vanskelig at erholde, at mergling af en tønde land vil koste over 50 rigsdaler.« Han får dog først sit skøde i 1857, men da omfatter det 291 tønder land. Heraf havner de 133 senere hos auditør *Skrike* og bliver til »Skrikes Plantage«.

I 1856 skriver den tidligere ejer af Hald, klitdir. *F. Riegels*, at hans plantekultur på Viborg hede (formentlig plantningerne på Inderøen og Ravnsbjerg) har opmuntret dygtige mænd i Viborg, der har været ham »følgagtige til at foretage større og mindre beplantninger. Plantelysten i Jylland er betydeligst i Viborg By og Omegn.«

Der sælges enkelte parceller ind mod byens dyrkede jord i 1844 og 1845, men medens kommissionen sidder på sagen, synes interessen at svinde noget hos borgerne. Måske det skyldes, at det nu er ved at gå op for dem, at byens »Elegerede« ikke er til sinds at ville forære heden væk. Den skal betales. Nogen værdi har den dog, idet 265 tønder land opdyrket hede allerede i 1823 kunne ansættes til et fjerdingkar hartkorn pr. tønde land. Hele heden var i øvrig fra gammel tid, antagelig ved matrikuleringen i 1740, ansat til 300 høveders græsning.

Eberlin er stærkt interesseret. Han ved, at det er rigtigt, når det i 1844 bebrejdes byens ledere: »Viborg kommune er vel nær den eneste i landet, der endnu har uudskiftet hede«. Derfor indhenter han også oplysninger fra andre byer, bl. a. fra Vejle og fra Helsingør. De to svarskrivelser er interessante dokumenter og burde citeres i helhed.

Om udskiftningen af Vejle bys jorder har landøkonomen *H. Dalgas* på »Adelbertsminde« (en farbroder til E. M. Dalgas) berettet meget udførligt. I 1824 havde Vejle by fået kgl. bevilling til at udskifte 500 tønder land af Sdr. Mark til grundtakstejerne mod, at disse skulle svare forskellige afgifter, i alt ca. 320 rigsdaler årligt stigende ved handel med jorden. Grundtakstejerne blev hurtigt skuffede i deres forsøg på at drive landbrug på den ny erhvervede jord, og en del solgte til at bygge på, så »der opstod et kvarter med ca. 200 sjæle, af hvilke størsteparten var daglejere og stoddere, der faldt byens fattigvæsen til byrde«. Resultatet af fremtiden imødeses af Vejle kom-

Kort over Viborg heder og Møgel Kier ca. 1785-90. Fra Sdr. Teilgaard til Nonbo Mølle er antagelig vist den militære skydebane, der anvendtes mellem ca. 1810-1820, undertiden også til væddeløb med bestekøretøjer, som Ursin fortæller om. Skydebanen er indtegnet senere. Nederst nord.

mune med ængstelse, skriver H. Dalgas, og han tilråder Viborg by at undgå, at der også i Viborg lægges grunden til en fattig-koloni. I stedet tilråder han byen på længere åremål at bortleje eller forpagte så meget, der er brug for, til et bestemt minimum pr. tønde land, »og endda skal der nok være hede tilbage til brændsel«. Dalgas foreslår til slut at bruge mindst 50 rigsdaler om året til at planlægge en plantage for på den mest afsidesliggende hede.

Redegørelsen fra Helsingør er den, der i hovedlinierne bliver lagt til grund for realiseringen af Viborg bys heder. I Helsingør havde man allerede i 1810 begyndt at sælge bort af de 1042 tønder land lyngklædte overdrev, som byen havde erhvervet fra Kronborg ladegård. Princippet har været en fast årlig afgift pr. tønde land, men dog afgiftsfri i de første 5 år. Endnu i 1835 var en del jord usolgt, men nu opnåedes der også en købesum på 35-36 rbd. pr. tønde land.

Det blev tilstræbt at sælge jorderne i sådanne stykker på 14–16 tønder land, at en familie kunne leve af jordbruget. Disse ejendomme måtte ikke udparcelleres uden kommunens samtykke, ligesom der ikke måtte indrettes »lejevåninger« på dem. Det tilføjes, at Helsingør kommune ikke har haft grund til at fortryde salget.

Viborg hedekommissions medlemmer enes om en indstilling, som Eberlin øjensynlig har formet. Arealerne, der udstykkes uden at tillægges en allerede bestående landbrugsejendom, skal være så store, at en familie kan leve på den, dvs. på 10–20 tønder land. Der skal betales med en årlig afgift, dog ikke i de første 5 år, og gennemføres der ikke et minimum af opdyrkning eller tilplantning, kan kommunen kræve jorden tilbage efter 10 års forløb.

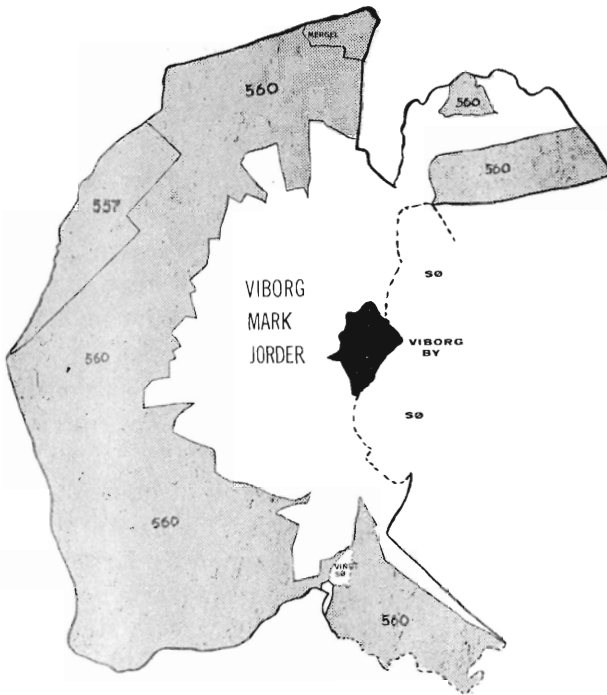
Eberlins fremstilling af forholdene er meget interessant og viser et overordentligt fremsyn. Han understreger, at det, der skal tages bestemmelse om, er af afgørende betydning for byens hele fremtid. Det drejer sig ikke om at få penge i kommunekassen den dag, men sikre en sund udvikling.

Boye tager et særstandpunkt, idet han vil have jorden afgiftsfri i 15 år, og derefter skal afgiften langsomt stige fra 1 mark 8 skilling til 3 mark pr. tønde land efter 30 års forløb.

Forhandlingerne blandt de »Elegerede« og rådstuesamlingernes diskussioner ender i en vedtagelse, så kommunen den 16. februar 1850 kan opfordre købere af hede til at melde sig. Opfordringen gentages i august – er der nogen interesseret, må de melde sig inden 1. oktober 1850!

Der har imidlertid hele tiden været en kreds af grundejere i byen, der bestred kommunens ret til at sælge heden. De krævede at få den ustykket *gratis* til byens grundejere, og først den 22. november kom der en vis klaring af hele spørgsmålet. 21 grundejere havde krævet hedens fremtid behandlet på et rådstuemøde, der blev afholdt nævnte dag, hvor omtrent 300 borgere mødte frem. Med stor majoritet blev det vedtaget, at heden *ikke* skulle udstykkes til grundejerne. Den 5. maj 1852 opnåedes indenrigsministeriets tilladelse til bortsalg af heden foreløbig inden for et tidsrum af 5 år, og nu gik det løs. Det var gode betingelser, der blev tilbudt, og hedeopdyrkning og hedebeplantning var aktuel. Opdyrkingen langs den i 40'erne fuldførte nye Randers landevej havde dokumenteret, at opdyrkning var en god forretning. Inden bortsalget måtte kommunen dog efter en overretsdom i 1847, bekræftet senere af højesteret, erkende, at staten ejede jagtretten på byens heder og afvikle denne forpligtelse.

En af de første, der sikrede sig jord, var rådmand Boye. Med stort økonomisk fremsyn sikrede han sig næsten al den jord, der kunne erhverves helt inde fra det bebyggede område ved Mikkels

Skitse, der viser heden indenfor Viborg bygrænse. Heden blev i sin tid matrikuleret næsten udelukkende i matrikelnumrene 560 og 557.

Port og ud til Rindsholm. Da jernbanen kom, fulgte den praktisk taget hans grunde hele vejen. Og Boye viste sig som en usædvanlig dygtig hedeopdyrker. Han tog flere hundrede tønder land ind til dyrkning; stilsfærdigt, år for år forsvandt heden på hans jord. I 1852 demonstrerede han i marts på »Cabernes Toft« en *undergrundsplov* til hedepløjning. Det er antagelig den første i sin art, der er set på Viborgegnen, måske i hele Jylland.

Der er mange andre, der burde nævnes som hedeopdyrkere fra disse år. I 1844 var der 70 landbrugere i Viborg by, og 36 boede på Viborg markjorder. Alene i tiden 1850–58 kommer der ca. 40 til. Det er Hedeopdyrkere allesammen, og nogle af dem må opgive igen, fordi de mangler kapital, men flertallet gennemfører og beholder jorden. En af dem, der i disse år er mest villig til at finansiere opdyrkningen, er mølleren på Nørremølle, *Wissing* – i de fleste tilfælde ret uegenyttigt.

I 1872 blev »Stidsholm« udstykket fra »Tougaard«, og opdyrkningen blev begyndt. Den nye ejers kone stammede fra Skalmstrup, og når hun skulle på besøg i hjemmet stak hun tværs over hederne i lige linie til Sparkjær, men hun var nødt til at bruge træsko hele

vejen, fordi lyngen var så lang og svær. Fra Tougard blev der i øvrigt i mange år gravet sømergel i Loldrup sø. Det blev »vindet« op med et stort hjul på en pram, og graveskovlen blev dirigeret med en kæde fra land. Da P. Møller overtog Tougaard i 1925 var der endnu 21 td. land hede tilbage, uopdyrket.

I 1876 og 77 blev en lang række hedelodder bortsolgt ved auktion, flere af dem øjensynligt lodder, der efter første bortsalg ikke havde overholdt opdyrkningsforpligtelsen. Ved den nuværende Middagshøjvej solgtes således 2½ td. ld. for 113 kr. og ved Jegstrupvej 3 td. ld. for 50 kr., medens 4½ td. ld. ved Skivevej kostede 626 kr. plus afgifter på henholdsvis 6, 5 og 10 tdr. byg.

Viborg Nørremarks skole blev oprettet i 1862, og i 1867 fik 17 beboere gennemført, at Vestermarkens skole blev oprettet – opdyrkningen havde sat sine spor.

Det blev dog en fremmed, der kom til at tage det store indhug i Viborgs heder, nemlig den engelskfødte, men naturaliserede *Joseph Owen*, borgerrepræsentant og industrimand i København. Den 23. september 1852 købte han Liseborg og Møgelkjær med 1360 tønder land for 15.000 rigsdaler kontant. Owen havde startet handel med kunstgødning i Danmark, og senere havde han anlagt sin egen fabrik for kunstgødning på Amager i »Fredens Mølle«. Da han købte dette store viborgensiske hede- og moseareal, havde han sikkert regnet med, at den jyske længdebane ville gå op midt gennem Jylland og altså over Viborg, og det var da hans hensigt at anlægge en kunstgødningsfabrik (fosforsur kalk) i Viborg, således at han på sine egne hedearealer kunne demonstrere kunstgødningens anvendelse i hedeopdyrkningen. Længdebanen kom ikke til Viborg, og fabrikken blev i 1871 i stedet anlagt ved jernbanestationen i Mundelstrup, men derfor opgav Owen ikke opdyrkningen. Møgelkjær, Liseborg og det senere tilkøbte Nørrehedegård blev med uhyre bekostning på få år opdyrket.

Owen blev en foregangsmand for hedeopdyrkningen, som Viborg by kan være stolt af. Der har næppe været nogen, der har taget en større eller blot tilsvarende opdyrkningsopgave op og løst den som han. Sønnen *Frederik Owen* fortsatte faderens arbejde på Viborg-egnen, men da Nørrehedegaard brændte omkring 1888, afvikledes familien Owens tilknytning til Viborg.

Vindt-mølleren *Peter Christensen Petersen*, bedstefader til den nuværende besidder af Vindt Mølle, var en meget virksom mand. Han var uddannet som væver, men opgav dette i 1850 og slog sig derefter udelukkende på landbruget, dog med små sidespring til kartoffelmelsproduktion. Der fandtes omkring 1850 ca. 200 tønder land hede til gården, og inden han døde, havde han merglet og opdyrket

Den nordlige del af Viborg beder ca. 1785-90. Loldrup sø ses i nederste venstre hjørne.

Alle kortene fig. 1, 2, 3 og 5 er formentlig udarbejdet af Chr. Diilev Flor, som forarbejder til Videnskabernes Selskabs Kort, der blev offentliggjort i 1890. Alle kortene er her kun vist i udsnit. Fig. 1, 3 og 5 er i privat eje.

det hele. Merglen gravede han besværligt på sin egen jord, idet den lå ret dybt, så der måtte laves en indtil 10 alen dyb og 100 alen lang »køring« ind til lejet. Om Vindt Mølle ved man, at Viborg by har frasolgt den allerede i 1540. Ved udstykningen af hederne blev der forlods tillagt møllen ca. 100 tønder land hede, svarende til 5 høveders græsning. En lignende græsningsret gjaldt for de tre teglgårde og Beringholm, som da også alle tillagdes tilsvarende hedestykker, altsammen beregnet efter at kommunens heder var ansat til »300 høveders græsning«, og at disse ældre ejendomme alle havde hævdsret til græsning i heden.

Til opdyrkningsindsatsen må fra disse år også henregnes købet af de otte parceller på hver 22 tønder land, som sammenkøbtes i 1852–53 til Margrethelund plantage. De otte mænd, der gik sammen herom og fik hver sit skøde udstedt den 30. december 1853, var etatsråd *Bregendal*, justitssekretær *Morville*, partikulier *Wissing*, overretsprokurator *Jespersen*, justitsråd *Walsøe*, distriktslæge *Berg*, kammerherre *Riegels* og købmand *S. Buchwaldt*. Få år efter ejede justitssekretær *Morville* de tre parceller og *Dalgas'* slægtning, overretsassessor *Købke*, de to parceller. Det var Margrethelund, der lærte *E. M. Dalgas* det første om hedeplantning, og det var *Morville*, der var hans læremester. *Morville* skrev i øvrigt omkring Hedeselskabets stiftelse et par småhæfter om hedens beplantning.

G. Morvilles pjece fra 1866, en af de få afhandlinger, han har offentliggjort, er kun på 24 sider, men er i sin vurdering af jordbund egnet til plantning, metoder for plantning og plantearter så rigtig set, at den ikke ville give anledning til kritik, hvis den optrykkes i dag, og baggrunden for den lille pjece er en gennemgang og kritisk vurdering af de plantageanlæg, der mellem 1852–1865 er anlagt på Viborg hedejorder, først og fremmest Margrethelund, Undallslund og Neckelmanss plantager. Det er morsomt at se, at han så få år efter anlægget bl. a. skelner klart mellem jordbundsforskellighederne øst og vest for mosen i Undallslund.

E. M. Dalgas nævner i sine »Geografiske Billeder« i 1867, at der nu er 1600 tdr. ld. tilplantet i Viborg heder (mindst vellykket i Statsplantagen p. g. af al'en), og den tid ikke vil være fjern, da man vil kunne gå i skygge af træer de 1½ mil fra Viborg til Hald, medens man endnu for adskillige år siden blot betragtede træerne i Viborg byhaver som beviser for, at træer kunne gro. *Dalgas* peger også her på den egentlige hedeopdyrkning omkring Viborg, og siger, at den stærke aktivitet i årene efter 1848 i høj grad har sin årsag i udbygningen af det nye vejnet fra Viborg til Randers, til Hobro, til Århus, til Silkeborg, til Hald, til Løgstør, til Holstebro og til Hjarbæk. Ved disse vejanlæg blev forbindelsen nem, og småfolk fik hermed lejlighed til at samle sig sparepenge til brug ved bl. a. opdyrkingen.

Der har været skrevet og fortalt meget om Margrethelund, men der var måske mindst lige så megen grund til at se på en enkelt mands helt stilfærdige indsats, nemlig justitsråd *Carl Neckelmanss*. I 1856 købte han ca. 130 tønder land af hedejorden øst for den daværende Løgstørvej, og i de følgende år tilplantede han støt og roligt det store areal, vistnok uden nogen sinde at modtage nogen støtte dertil. Det var betydelige økonomiske ofre, der måtte til for at gennemføre dette, og *Neckelmann* var ikke nogen rig mand, men en mand, der skønt legemlig meget svag, nærrede en ganske usædvanlig

kærlighed til alt, hvad der vedrørte hedeopdyrkning og skovplantning og gerne pålagde sig betydelige afsavn i det daglige for at kunne gennemføre tilplantningen i det, der nu hedder Neckelmanns plantage. Viborg kommune erhvervede plantagen en del år efter Neckelmann's død. Neckelmanns navn er i øvrigt også tilknyttet en anden større hedeopdyrkning, i *Neder Hvam*, hvor han fik en velhavende broder*) fra Hamborg til at erhverve et større hedeområde, bygge gård og dyrke op. Det ville være interessant at vide, om dette opdyrkningsarbejde kan have haft tilknytning til en anden dansker i Hamborg, generalkonsul H. Pontoppidan, hvis navn skulle vinde særlig klang i den danske hedeopdyrknings og hedeselskabets historie.

Af hartkornsansættelsen for Undallslund, som kommunen udlagde med 277 tdr. ld. til egen plantage fra 1852, kan man få et indtryk af, hvad heden vurderedes til. Det hele var ansat til 2 skæpper og 3 fjerdingkar, hvad der omtrent svarer til godt 800 tdr. ld. pr. td. hartkorn, medens gennemsnittet for hele Jylland i 1844 var 21 tdr. ld. pr. td. hartkorn. Viborg Sparekasse gav i øvrigt i en årrække 400 rigsdaler om året til tilplantningen af Undallslund, mere end kommunen selv ofrede. Grundskatten var i 1878 2,74 kr. og gammelskatten 70 øre for plantagen!

Viborgs heder er ikke mere. Meget store dele af dem er tilplantet, resten er opdyrket, og en del er tæt bebygget. Det er ganske ejendommeligt, at det ikke er 100 år siden, der var hede omkring Finderupvejen helt ind til Mikkels Anlæg, at der var hede straks udenfor det nuværende jernbaneanområde, at dele af Brostrøms Toft var hede osv. Ser man på kurven for byens indbyggertal, viser den, at stigningen begyndte omkring 1850 med hedeopdyrkningsens indledning og er jævnt stigende til 1890, da andre forhold begynder at spille ind som befolkningsøgende faktorer.

Det var kloge folk, der planlagde Viborg bys hedeopdyrkning i 1852.

*) Købmand Fr. Skjold Neckelmann, f. 1817 i Randers, d. i Hamborg 1912, købte *Neder Hvam* i 1857 — af ham kaldet »Eriçs» — med 300 tdr. ld. for 18.000 rigsdaler, kun 50 tdr. ld. var under plov. Den daværende inspektør Møller på Liseborg, ledede derefter i 7 år opdyrkningsen af 200 tdr. ld. hede. I 1859—60 forsøgte at afvande og opdyrke søen, efter at »Kokhuset» var tilkøbt. I 1880 blev det kostbare forsøg opgivet og det meste udstykket. Han var fra 1864 også ejer af »Nebbegaard» ved Sjælsø.

Litteratur

»De Danskes Øer«, af Achton Friis, Grafisk Forlag,
ill. af Achton Friis og Johs. Larsen, 1. bd., 450 s. i stort format

Med genudgivelsen af Achton Friis' værk »De Danskes Øer«, hvis første bind er udkommet på Grafisk Forlag, er opfyldt et ønske hos mange mennesker om at kunne erhverve denne enestående beskrivelse af vort ukendte ørige set med Johannes Larsens og Achton Friis' øjne. Ligesom den oprindelige udgave er denne genudgivelse fremkommet i et fornemt udstyr, som lever op til indholdets særegne karakter.

»De Danskes Øer« blev resultatet af et lykkeligt samarbejde mellem Achton Friis og Johannes Larsen. Mere end 30 år er gået, siden værket blev skrevet, og det er stadig et stykke uerstatteligt kulturhistorie. Den, der søger viden, vil finde en guldgrube af konkrete oplysninger, men formen bærer ikke spor af det enorme indsamlingsarbejde. Beskrivelser af landskaber og dyreliv veksler med lune historier, sagn og fantastiske fortællinger i en charmerende blanding.

Uden at fornærme nutidige øboer kan man slå fast, at »dengang var der øboer til« — farverige personligheder der kunne spinde en ende. De åbnede sig for Achton Friis og gav ham adgang til et uvurderligt fond af sagn og beretninger om gamle sæder og skikke, der var på nippet til at gå tabt for stedse. Meget af det er i dag historie — andet er blevet stående som de uforlignelige skrøner de var.

Hele værket bæres af en dejlig tegnekunst. Achton Friis har bidraget til værkets tre bind med 56 fremragende portrætter, men værket er først og fremmest præget af Johannes Larsens tegnekunst. For første og måske eneste gang er det danske ørige blevet indfanget i en præcis og følsom streg. De tre bind rummer ikke mindre end 576 tegninger og vignetter fra hans hånd. Originalerne til en stor del af disse befinder sig nu i Kobberstiksamlingen på Statens Museum for Kunst. Ca. 400 fotografier supplerer fortrinligt.

De to følgende bind af »De Danskes Øer« vil blive udsendt med et halvt års mellemrum.

De to store kunstnere har givet os et tidsbillede af et Danmark, de med rette frygtede var ved at forsvinde.

Sol over Skovbjerg Bakkeseø

Af Esbern Jespersen, Vinding. I boghandelen 16,50 kr.

Læreren i Vinding, Esbern Jespersen, har så hyppigt glædet lokalhistorisk interesserede med sine bidrag til »Hardsyssels Aarbog«. Ved siden af har han med flid og megen viden offentliggjort adskilligt andet. Det er værdsat, så det ikke mere kan fås i boghandelen.

Nu har han udsendt en beskeden bog, som han kalder »Sol over Skovbjerg

Drænrørs-Rensningsanlæg
Højtrykssprøjteanlæg

Effektiv - Hurtig - Økonomisk

Tilbud på forlangende

A/S R. SIGVARDT
Orehoved tlf. 42* (03) 830

„Grævling“

Kæderendegraver
med ekstra kæde, hydraulisk
udstyr, kun kørt få timer
sælges billigt.

RIMAS

Ringsted: tlf. (03615) 1848
Rimas-Århus: tlf. (061) 33259

FRØCONTORET
KOLDING

Telf. 4344

FRØAVL
FRØHANDEL

Stenvad
Cementstøberi

Telf. (063) Stenvad 6
Arnold Westmark

Alle Δ mærkede rør føres
ALTID LEVERINGSDYGTIG

ROTTER
eller
MUS ?

RATINs
PRÆPARATER

Ratin, Virginiavej 7, Kbh. P Tlf. (01) 34 3880

Viborg
Andels-
Svine-
slagteri

Vore udvalg
bringes i
erindring

Telefon (0761)
137 og 779

J. C. Halvorsen &
Sønner

Kroghsgades Cementstøberi
Kontor: Nordborggade 57,
Århus telefon 45999
Fabrik: Lystrupvej 60, Risskov
telefon 7 73 19

Røde drænrør

D. S. nr. 403, syrefast kvalitet

Fredenshøj Teglværk
Åbenraa Telefon (046) 22127

Røde drænrør
fra 2" - 12" haves altid på lager
Forlang tilbud

„SOFIENLUND“
TEGLVÆRK

Telefon Ulstrup (0621) 10

Skive
Cementstøberi

Knud Østergaard
Telefon (0751) 921

NORMRØR
med garantimærket Δ
Imprægnering Brøndrør

Hellestrup
Planteskole

(Ejer: Gosch Tændstikfabr. A/S)

Sorø Tlf. Fulby (03 608) 133

*Specialplanteskole
for Hybridasp*

Carlo Mortensen
Bogtrykkeri & kartonnage

Viborg . Tlf. 355

FORLANG
„ODIN“
 ØL
 FINESTE KVALITETER

Husmandshypotekforeningen

Nørre Voldgade 16

København K

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

Prima drænrør *Stenstrup og*
Odense Teglværkers kontorer
 Telefon Stenstrup 19

MEJERIERNES OG LANDBRUGETS ULYKKESFORSIKRING

Gensidigt selskab • Oprettet 1898

Henvendelse til kredsens tillidsmand eller til hovedkontoret:
 Vester Farimagsgade 19, København V - Telf. (01) 15 03 50

PALUDANS Planteskole A/S KLARSKOV

Skovplanter, allétræer,
 hæk- og hegnsplanter
 Forlang prislister
 Telf. Klarskov (03 782) 9

Kaas Briketter

Hovedforhandler:
**NORDJYLLANDS
 KULKOMPAGNI**

Nørresundby
 Telefon (081) 2 20 44

Fabrik: Kaas Kaas Tlf. Nr. 11

BILLIGST til
 udtørring af nybygninger
 ved vinterbyggeri er
**HEDESELSKABETS
 TRÆKUL**

- giver højeste varmeudvikling.
- kulsyreudviklingen sikrer hurtigste pudseafhærdning.
- ovnen er nem at passe og let transportabel.

HEDESELSKABETS TRÆKUL og OVN

Kan bestilles hos
 Deres leverandør i
 bygningsmateriale-
 for eller direkte
 hos

HOLSTEBRO BETONVARE FABRIK^{v/ Anton Madsen}

Holstebro Telf. (0741) 3

Alt i betonvarer
 indenfor
 Dansk Ingeniørforenings
 Normer

Bakkesø«. Den er god at læse, selv om dens indhold er spredt over mange emner. Fælles er dog i dem alle den respekt og kærlighed han giver udtryk for til historiens berigende tale. En enkel artikel burde gå ud over landet og høres i vide kredse. Han kalder den »Syng danmarkshistorie« — det er en dejlig ligefrem måde, hvorpå han — degnen selv — skildrer sin glæde ved den rige skat af sange og viser, der rigtig anvendt giver skolebørnene umistelig kontakt med historien. I al det moderne pædagogiske virvar af præk er sådan tale værd at have med på vejen.

Esbern Jespersens bog er hermed anbefalet.

H.S.

I få ord — ★

★ ★

Kongenshus Mindepark

I anledning af omlægningen af statsministeriets arbejdsområde i forbindelse med at departementschef Elkjær-Larsen fratræder for at overtage embedet som amtmand over Frederiksborg amt, har Kongenshus Mindepark modtaget meddelelse om, at det ikke længere vil være statsministeriet, der vælger et medlem af bestyrelsen for Kongenshus Mindepark, men Landbrugsministeriet. Landbrugsministeriet har anmodet hr. Elkjær-Larsen om at fortsætte i mindeparkens bestyrelse som Landbrugsministeriets repræsentant.

*

Foreningen Nordens danske afdeling har indvalgt direktør Fred. Heick i bestyrelsen.

*

Foreningen af Mosebrugere

afholdt den 10. november generalforsamling i Århus. Af formandens, direktør Johs. la Cours beretning fremgik, at årets tørveproduktion havde været lige så lille, som året før. Sammenligningsvis anførtes, at medens Pindstrup Mosebrug i 1964 kun havde produceret ca. 5 mill. tørv havde virksomheden under krigsårene været helt oppe på 147 mill. stk. Produktionen og forbruget af tørvestrøelse gik derimod stadig frem; en ny bekendtgørelse om handelsregler for tørvestrøelse kan ventes inden længe. Man måtte stadig erindre, at tørvemoser og skove stadig måtte værdsættes som et beredskabslager i en eventuel krisesituation.

Bestyrelsen genvalgte med direktør la Cour som formand.

Det vedtoges at rette en henvendelse til Kongenshus Mindepark, om at få mosesagens højt fortjente pioner, afdøde ritmester R a h b e k hædret i Mindeparken. Der fremkom forslag om, at søge Moseindustriens historie skrevet, medens der endnu var nulevende, der kendte til udviklingen gennem de sidste 60 år.

Nu foreligger den landbrugsfaglige årbog AL TDET NYESTE 1964/65, 11. årgang, fra Landhusholdningsselskabets Forlag. Den er delt i små afsnit, der er ordnet på en overskuelig måde, hvorfor den vil være velegnet som hånd- og opslagsbog bl. a. ved brug af stikordsregistret, der også refererer til tidligere årgange.

De vigtigste nye forsøgsresultater er gennemgået og kommenteret. I det første afsnit omtales jordbundsanalyser og landbrugets forsyning med kalkningsmidler. Husdyrbruget er bogens største afsnit.

Selv om ALT DET NYESTE i første række henvender sig til landmanden, er der også tænkt på husmoderen, idet der bringes betydelige afsnit om husholdning og have.

*

Jeg refererer til artikler i Deres tidsskrift og hr. Yde-Andersens anbefaling at beskytte træer mod sygdom ved at smøre tjæreolie på stødene. Jeg går ud fra, at denne anbefaling gælder for sunde skove. Det kunne have været interessant at erfare, hvilke metoder hr. Yde Andersen anbefaler for at begrænse sygdommen i allerede smittede skove.

Efter min erfaring kan behandling af stød ikke nytte, hvor jorden allerede er smittet gennem rødderne. Det erkendes på de hvide grene (i modsætning til de brunlige på sund jord) og de mosagtige legemer.

Hvis hr. Yde-Andersens anbefaling også gjaldt for syge skove, måtte smitten være særligt slem, hvor der er fældet mange træer. Mine erfaringer tyder i den modsatte retning: Jo flere træer der fældes, jo mere luft og gennemtræk der kommer ind i skoven, jo mindre alvorlig bliver sygdommen.

Jeg har f. eks. en skov på 5 tdr. jord, beplantet i 1949 med 12.000 rødgran. I denne skov har jeg siden 1957 fældet ialt ca. 8.000 juletræer og plantet igen og igen. Her findes der næsten ingen sygdom, selvom støddene ikke er blevet behandlet. Derimod har jeg megen sygdom i mine ældste skove, som med 1×1 m blev plantet alt for tæt og ovenikøbet forsynet med et tæt læhegn. Min minimum afstand er nu $1\frac{1}{2} \times 2$ m.

Efter min mening er alle sår modtagelige for sygdom. Det gælder ikke alene stød og grene afhugget fra stød, men også selve træerne, f. eks. efter klipning af grønt. De kan frembyde et hæsligt syn. Derimod kan ikke berørte træer ved siden af disse beholde deres fulde skønhed. Jeg for min part vil derfor ikke mere sælge grene fra skov, derimod nok fra hegn.

H. A. H a n s e n, »Enesøgaard« pr. Thyregod.

*

N. J. F.s kulturtekniske sektion afholder i dagene 9.—10. december i Oslo et nordisk kollegium om forureningsproblemer i vandløb. Der er adgang for alle interesserede.

35 unge studerende fra Universitetet i Nijmegen i Holland besøgte i september Danmark og var bl. a. på rundtur i de jyske hedeegne fra Esbjerg til Viborg med red. Har. Skodshøj som rejseleder. Her er hele flokken fotograferet medens de beundrede udsigten fra Ravnsbjerg i Dollerup Bakker.

*

Kravet om service

Hvilken motorsav skal jeg købe? Det spørgsmål stilles os meget ofte og ligeså ofte pareres det med standardsvaret: Køb motorsav der hvor du får den bedste service. Bedre råd kan ikke gives, i dag er alle herværende motorsavfabrikater gode og driftsikre.

Men hvad forstås der ved god service?

Først må fastslås, at service er noget forhandleren skal have betalt, og det får han enten ved at skrive det direkte på regning og/eller ved at forhøje prisen på reparationer og reservedele og/eller ved at forhøje motorsavens udsalgspris. Den gode service er altså ikke noget forhandleren yder af sit hjertes godhed, det er et spørgsmål om, hvad der betaler sig, og når nu forbrugerne skal betale den service der ydes, må de også være interesseret i at servicen bliver holdt på et fornuftigt niveau.

Til god service hører, at 1) Reparationer udføres straks. 2) Altid reservedele på lager og hurtig ekspedition. 3) Dygtige reparatører.

Til god service hører ikke: 1) Kritikløs bytning af dele, der er ødelagt ved forkert brug. 2) Reparationer og serviceydelser udført på skovningspladsen, det er alt for kostbart og ofte kan maskinen alligevel ikke repareres på stedet.

Forhandleren bør have en »lånesav«, men den bør kun undtagelsesvis tages i brug, det er bedre med en hurtig reparation.

*

I 1963 sattes ny rekord med hensyn til verdensproduktionen af papir. Det blev til ialt 36,5 mill. tons eller 4,5 mill. tons mere end i 1962. Forbruget satte ligeledes rekord med 27,6 kg pr. person. Ser man på forbruget i de enkelte lande ligger USA som nr. 1, Sverige som nr. 2 og Canada som nr. 3 beregnet pr. person.

*

Konsulent K. Sandahl Skov, Hedeselskabet, Viborg, deltog i september i Soil Science's 8. verdenskongres i Rumænien. Der deltog 1500 videnskabsmænd fra 65 lande. Kongresdeltagerne var opdelt i 6—7 sektioner, omfattende emner som geologi, jordbundsbiologi og klassificering.

*

Skal de svenske statsskove gøres til et aktieselskab?

I Sverige har en nedsat kommission behandlet de svenske statsskoves forhold, og har for en tid siden afgivet en indstilling, hvorefter Domänstyrelsens skove, altså de svenske statsskove, skulle overgå til aktieselskabsform under navnet A/B Statsskogar. Domänstyrelsen har taget stærkt afstand fra forslaget, bl. a. under henvisning til, at aktieselskabsformen ikke i sig kan forene en streng økonomisk betonet driftsform med de samfundsmæssige forhold, som statsskovene i deres nuværende form tager stærkt hensyn til, herunder sådanne ting som udbygning af veje, campingpladser, offentlige fiskevande, rekreative områder, naturfredning m. m., der alle peger mod, hvad man bør vente, at statsskovene foretager sig for at imødekomme krav fra samfundet.

Domänstyrelsens chef, direktør E. W. Højer, har fremsat et helt andet forslag, hvorefter der bl. a. skal oparbejdes et konjunkturudjævnings-fond på indtil 20 mill. sv. kr., således at Domänstyrelsen kan sikres et regelmæssigt arbejdsprogram, der derved ikke behøver at påvirkes væsentligt af verdensmarkedets udsving for trævarepriserne, således som risikoen er nu, hvor årets overskud afgives helt ud til statskassen. Samtidig skulle statens mange skovindustrier gøres til datterselskaber af Domänverket.

•

Den travle sognefoged

Om den i 1937 afdøde, mangeårige sognefoged i Hersom Søren Nors, fortælles, at han helt op i sin høje alder var meget rørig og havde svært ved at færdes i almindelig gangart. Fra hans sognefogedtid fortælles, at han, når skatterne skulle afregnes, gik eller løb han de 3 mil til Viborg. På vej hjem engang fra Viborg var han kommen op at køre med en nabo fra Hersom, som havde et par ikke særlig hurtige heste. Da Nors havde kørt med et stykke tid, kunne han ikke holde tempoet ud længere og sprang af vognen med en bemærkning om, at han ikke havde tid til at køre med længere, og så skridtede han af sted forud. Det fortælles, at dette dog gik naboen for nær, så han søgte at sætte farten op, men ikke nåede at indhente Søren Nors, der var hjemme længe før naboen.

De forenede Nationer og F.A.O. har i fællesskab foretaget en analyse over de kommende års forbrug af træ i Europa og er nået til den konklusion, at forbruget af træ i 1975 vil ligge omkring 146 procent over forbruget i 1960, således at en stor del af forbruget må dækkes udefra.

Fra mange kystområder i Danmark har man i gamle dage kendt til at hente tang paa stranden og bruge det til gødning. Det er nu kun sjældent, at det bruges herhjemme, men på Jersey i den engelske kanal bruges det stadig. Billedet her viser, hvorledes tangen er stablet efter i en periode at have ligget til tørre på strandengen. Jersey-beboerne erklærer, at de aldrig var blevet specialister i tomat-dyrkning, hvis de ikke havde haft tang som gødning.

*

Kalkningen sætter rekord

Horsens Vestbaners Mergelselskab har oprettet et nyt selskab i Thyregod, det sjette inden for det gamle selskab. På det stiftende møde oplyste A. Christoffersen, Vesterlund, at der for tiden sælges mergel og kalk som aldrig før. Selskabet har sat to spredere i gang og står for at anskaffe en tredje spredere, idet rekordleverancerne fra foråret synes at fortsætte også nu i efteråret.

*

F. A. O. oplyser, at China er på vej mod en stærk udvikling på de forskellige forstlige områder. Siden 1952 er der således uddannet ca. 11.000 forstlige vejledere for anlæg af nye skove. Ca. 30.000 ha er i samme periode indtaget til planteskoler. China råder over 96 mill. ha skovland og planlægger i løbet af 30 år at udvide det med 105 mill. ha for dermed at imødegå den mangel på skovprodukter, der år for år bliver mere og mere akut. I 1962 blev der kun hugget 29 mill. m³, medens der var brug for 70—80 mill. m³.

*

Rationaliseringsbestrebelseerne med vidtgående og kostbare mekaniseringer fortsættes overalt inden for det svenske skovbrug. En officiel undersøgelse er resulteret i, at det anslås, at ca. 50.000 mand vil »forsvinde« i de nærmeste år fra beskæftigelse i skovbrugene, d.v.s. hveranden arbejder i Norrland og hver tredje i Sydsverige. Når det beregnes i helårsbeskæftigede, vil tallet dog ikke blive så højt, idet man samtidig arbejder hen imod at omlægge sæsonbeskæftigelsen til helårsansatte.

Landhusholdningsselskabets Forlag har lige udsendt en ny udgave af LANDBRUGETS PLANTEAVL, der er omarbejdet så kraftigt, at den fremtræder som en helt ny og fornem bog.

De mange nye resultater fra landbrugets forsknings- og forsøgsvirksomhed, som er fremkommet i de senere år, bliver i en stærk koncentreret men let tilgængelig form præsenteret for læseren. Teksten er skrevet for den praktiske landmand uden overflødige kommentarer og forsøgstal.

For den, der ønsker stoffet underbygget med de nyeste forsøgsresultater, bringes disse i et særligt afsnit i bogen. Dette afsnit vil blive omredigeret og fornyet hvert andet år og således medvirke til, at bogen stadig kan holdes a jour med de nyeste forsøg.

I afsnittet om planteforædlingen gives en god og klar belysning af den videnskabelige baggrund for fremkomsten af nye sorter og stammer, og i øvrigt kan fremhæves omtalen af kemisk bekæmpelse af ukrudt og tvangsmøning, kornopbevaring og konservering af grønne foderafgrøder. Disse afsnit er skrevet af specialister. Bogen er illustreret med nye instruktive farveplancher, tegninger og fotografier.

*

I »Norsk skogbruk«, nr. 18 - 1964, har prof. Gustav S. Klem offentliggjort en afhandling om gødskning af skov, hvori han behandler resultaterne m. h. t. gødskningens indvirkning på årringene, høstvedprocenten og tørvolumvægten for 56 eksemplarer af almindelig rødgran. Forsøgene er udført i Fosen i Trøndelag. De mest virkningsfulde kunstgødningstyper medførte en forøgelse af årringenes bredde med 50 pct., høstvedprocenten gik ned med 30 pct. og tørvolumvægten faldt med 5—10 pct.

I artiklen diskuteres udførligt betydningen af disse ændringer af træernes kvalitetsegenskaber i forhold til træets anvendelse som råstof i de forskellige former for træforædling.

Blandt de nyeste tilskud fra Carlsbergs Mindelegat for Brygger J. C. Jacobsen til den videnskabelige forskning, som navnlig berører landbruget og forstvæsenet, kan nævnes: 5.000 kr. til forstkandidat J. Sjolte Jørgensens studier og undersøgelser vedrørende planternes ungdomsudvikling i skovkulturer, 5.000 kr. til lic. agro. dr. Jøhs. Jørgensen, Statsfrøkontrol-len, til studier vedrørende dyrkningsbetingelser for svampe, og 4.743 kr. til lic. agro. S. Storgaard Jørgensen, Landbohøjskolens agrikulturkemiske laboratorium, til anskaffelse af apparater til undersøgelser over mineralforvitring og jordbundsdannelse.

*

En optælling har vist, at der i sommer har ruget 36 havørne spredt ud over Sverige. I alt er der i 10 af rederne udklækket 15 unger, og yderligere mener man, at der er udklækket unger i endnu 4 reder.

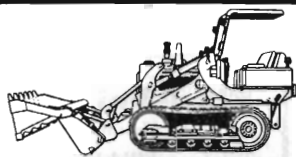
Havørneparret holder sammen hele livet. Hunnen kan opnå et vingefang på 2,5 m. I perioder ses havørne over Danmark — næsten altid hjemmehørende i Sverige, hvor rugepladserne navnlig er at finde ved Østersøkysten, langs Dalelven og i Torne lapmark. Den er fredet overalt i Sverige, men ikke — endnu — i Norge, hvor der er skydepræmie for den!

HANOMAG

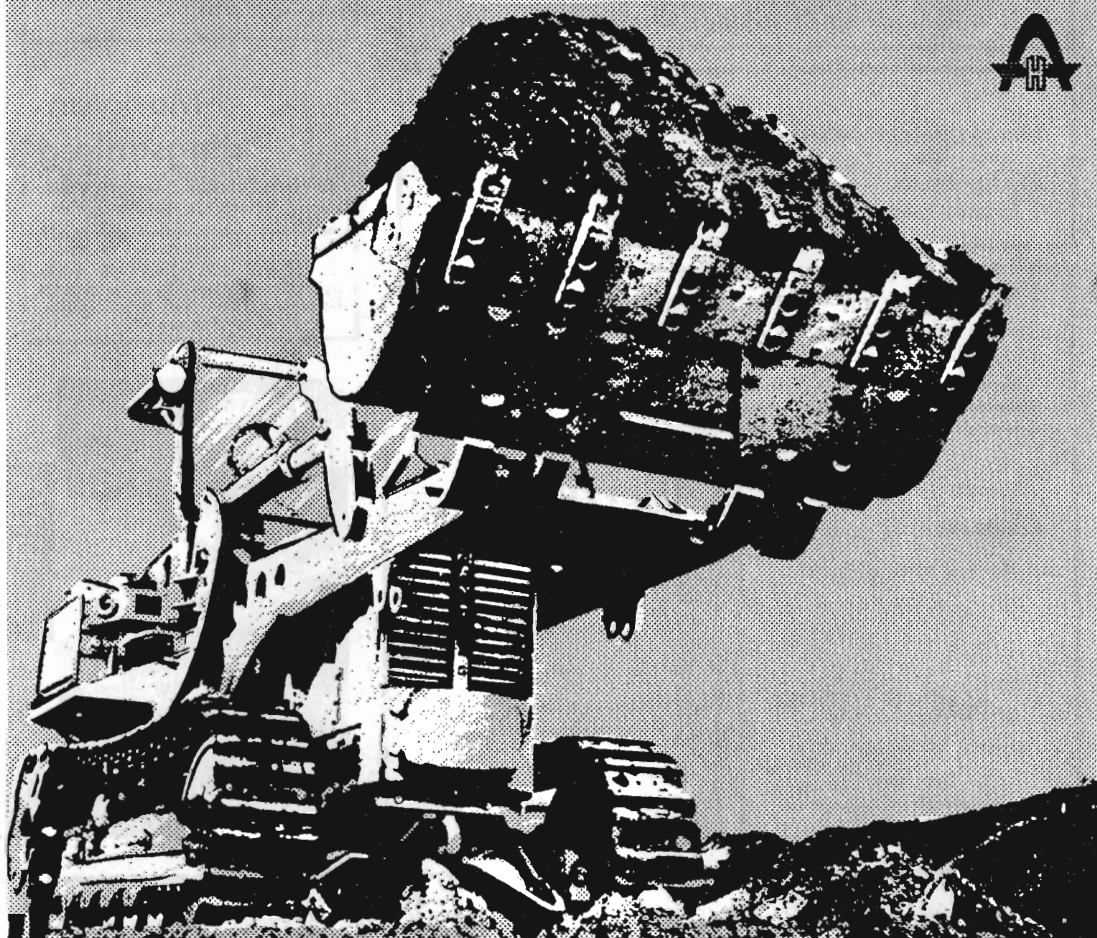
TIL DE MELLEMSTORE BYGGE PLADSER

HANOMAG K5L, 50 HK er med sin standardskovl på 0,6 m³ den ideelle læse-maskine til mellemstore byggepladser. Som følge af de fremtrukne larvebånd har K5L en overraskende stabilitet.

HANOMAG-programmet omfatter dozere og læse-maskiner på larvebånd eller gummihjul fra 38 HK til 165 HK.

De får mere for pengene med en HANOMAG FRA PEDERSHÅB

PEDERSHÅB MASKINFABRIK A/S

BRØNDERSLEV, tlf. (0881) 450 - AALBORG, tlf. (081) 2 74 55 - AARHUS, tlf. (061) 3 14 00 - KØBENHAVN, Herlev, tlf. (01) 94 70 66

AARHUUS PRIVATBANK Stiftet 1871 ÅRHUS KØBENHAVN

Kjellerup Betonvarefabrik ved J. T. Birk
Telefon Kjellerup 45 · Efter kl. 17: Telefon Rødkjærsgade 14

Fører kun \triangle mærkede varer
Alle arter betonvarer til afvanding og kloak føres. Forlang tilbud

Ellidshøj Kridt- og Kalkværk

ved C. M. Christiansen, Århus.

Telefon: Ellidshøj 4 og Aarhus 2 73 12

Fabrikation af
jordbrugskalk og
foderkridtmel

Rødkjærsgade Cementvarefabrik

ved J. T. Birk
Telefon Rødkjærsgade 14
FORLANG TILBUD

Fører kun \triangle mærkede varer

Alle arter betonvarer til afvanding og kloak føres på lager.

Omhyggeligt behandlede skovplanter

Danplanex

Planteskoler A/S · Rødekre - Tlf. (046) 62933*

i værdifulde provenienser

Elementbroer - Jernbetonspunsplanker

Specielle emner efter opgave

Alt i betonvarer efter D. S. 400

Ringkøbing Cementvarefabrik Tlf. 601 - 602

N. Skytte

Videbæk Cementvarefabrik · Tlf. 214

Betonvarer og Iso-dæk
Lecablokke og -mursten
Mørtel, sten og grus

A/S MARIUS ØDUM

Randers, telefon (064) 20400

Betonvarer
efter Ingeniørforeningens normer

Bjerringbro Cementvare- fabrik

ved Th. Petersen

Telefon (0761) Bjerringbro 111

Alle \triangle mærkede rør
impregnerede og
uimpregnerede

Stort lager

Altid leveringsdygtig

Hammerum Herreds Spare- og Laanekasse

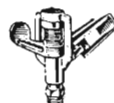
Telf Herning (0711) 3733 (fl. lin.)

Kontortid:

Mandag-Torsdag 10-12.30 og 14-17

Fretdag tillige 18.30-19.30

Lørdag 10-12.30

Markvæn- dingsanlæg

fra Gudenås Fabriker, Silkeborg, Virklund
Brochure og prisliste sendes gerne

Aktieselskabet
L. HAMMERIC & CO.
Specialforretning i bygningsartikler
Grundlagt 1854 · Tlf. 2 71 55 (3 lin.)
Århus

ALT I CEMENT VARER

Vi kan levere rør i alle gængse størrelser efter Ingeniørnormer. Højt leverings- og reel betjening.

TJÆREBJØRG CEMENTFABRIK
• Telefon 21 •

Sydvestjydske Teglværkers Salgskontor Ølgod · Telf. 58 og 458

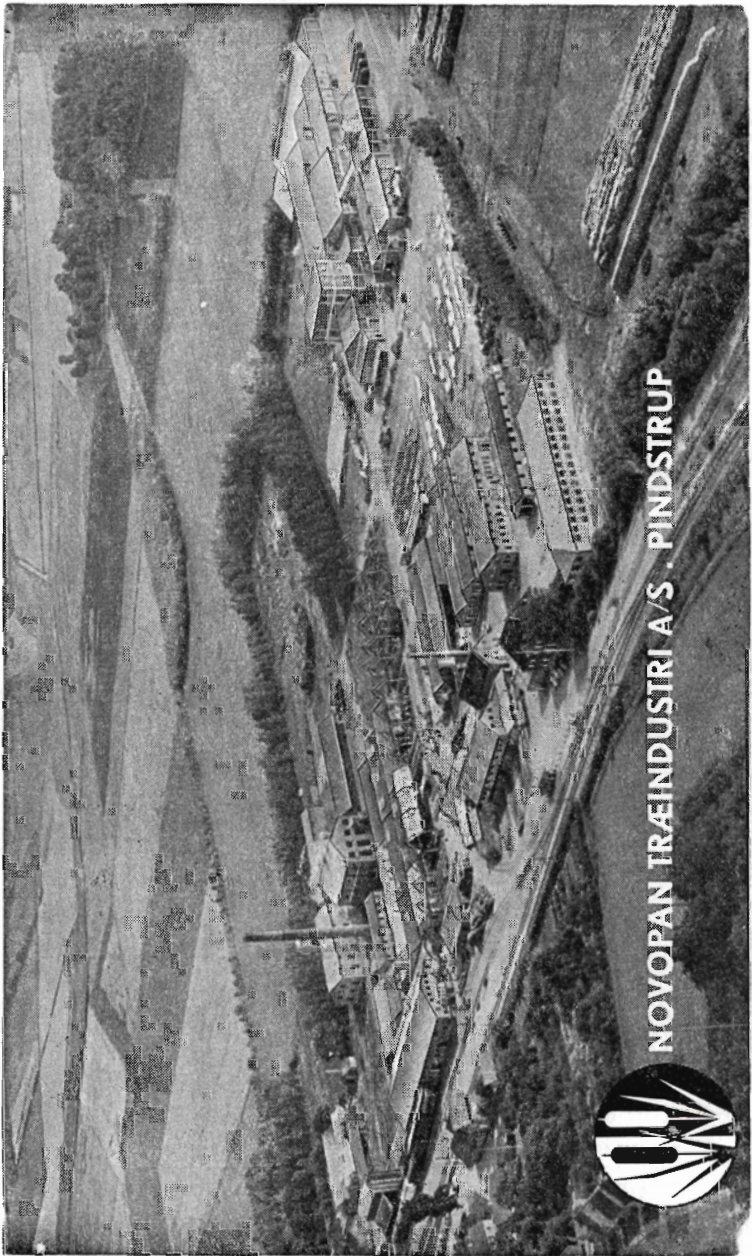

Trifolium Frø

KØBENHAVN

RANDERS

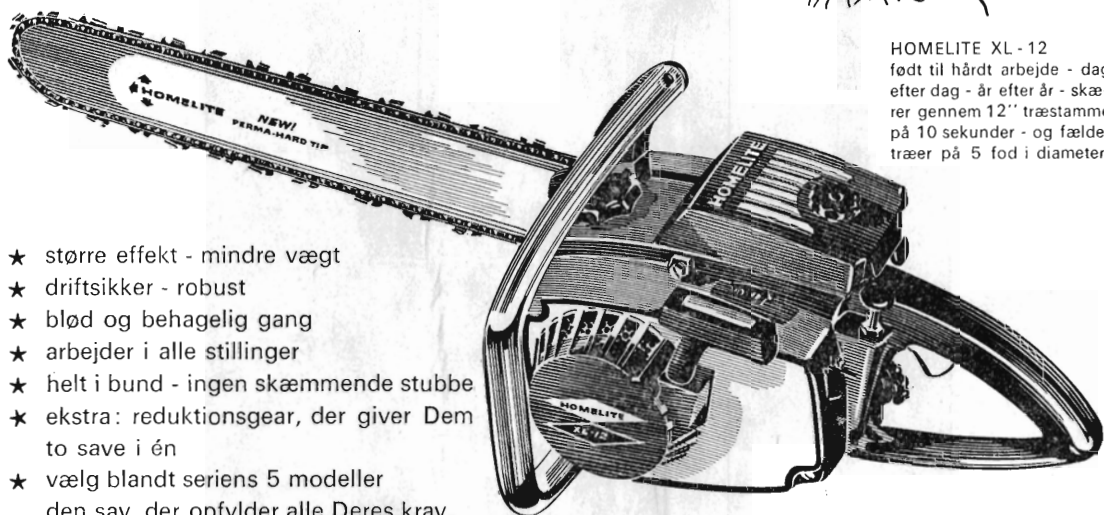
NOVOPAN TRÆINDUSTRI A/S · PINDSTRUP

VERDENS STØRSTE PRODUCENT AF MOTORSÅVE PRÆSENTERER:

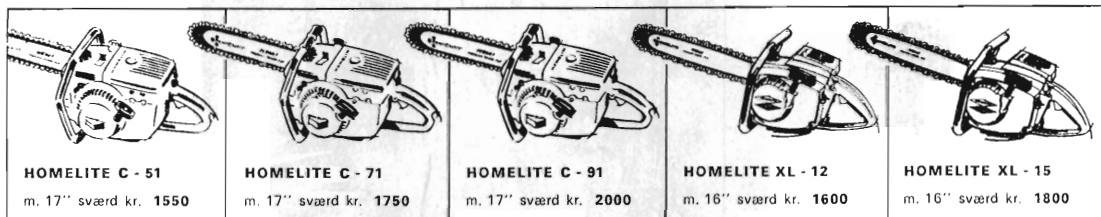
HOMELITE

-den amerikanske
kædesav
specielt egnet til
hårdt, dansk træ

HOMELITE XL-12
født til hårdt arbejde - dag
efter dag - år efter år - skær-
rer gennem 12" træstamme
på 10 sekunder - og fælder
træer på 5 fod i diameter.

- ★ større effekt - mindre vægt
- ★ driftssikker - robust
- ★ blød og behagelig gang
- ★ arbejder i alle stillinger
- ★ helt i bund - ingen skæmmende stubbe
- ★ ekstra: reduktionsgear, der giver Dem to save i én
- ★ vælg blandt seriens 5 modeller den sav, der opfylder alle Deres krav.

Nærmeste forhandler opgives - demonstration uden forbindelse

Ekstra for reduktionsgear til alle modeller ca. kr. 150

IMPORTØR: **AARHUS MOTOR COMPAGNI . ÅRHUS C . TELF. (061) 3 38 33**

FORH. I JYLLAND:

ÅLBORG: Verner Lindblad, telf. 2 05 49 - FRØSTRUP: Chr. P. Larsen, telf. 97 - GIVE: Holger Knudsen, telf. 404 - MOGENSTRUP, PR. RØNBJERG: Einar Mikkelsen, telf. 29 - VEJLE: Hans Dalsgaard, telf. 5302 - ÅRHUS: A. Due Andersen, telf. 6 08 27.

- PÅ FYN:

SVENDBORG: Aage Jacobsen, telf. 21 47 55 - ULLERSLEV: Alf Due Nielsen, telf. 322.

- PÅ SJÆLLAND:

HELSINGE: John Rasmussen, telf. 171 - LILLE VÆRLØSE: S. A. V., telf. (01) 48 09 37.
VORDINGBORG: Laurids Lund, telf. 741.